

Francesc Roma i Casanovas

Josep Milà,

l'amor a la muntanya neix fins i tot en temps de guerra

Presentació

La història social de l'excursionisme durant el Franquisme és plena de grans buits. El context social i la repressió imperant han amagat alguns detalls del que va passar. Per contra, alguns fets són força ben coneguts. La vida de Josep Milà i Atset, nascut a Vilafranca l'any 1921, és un compendi d'ambdues realitats. D'una banda, ha estat el protagonista desconegut d'una carrera excursionista excepcional que l'ha dut als cinc continents. Però, de l'altra, els fets que varen tenir lloc al Pallars l'any 1949 formen part del repertori simbòlic de tot l'excursionisme de postguerra.

La importància de la vida excursionista de Josep Milà va fer que m'interessés per la història d'aquell que ha estat distingit com a Forjador de la Història Esportiva de Catalunya. Recuperar la seva passió per la muntanya i per la llibertat és retrobar una part injustament oblidada de la nostra història. Fets com els que varen tenir lloc al Pallars l'any 1949 no s'haurien d'haver produït mai, i el context que va permetre que l'arbitrarietat de tot plegat es mantingués durant més de mig segle ens hauria de fer reflexionar sobre la capacitat humana d'equivocar-se.

És un tòpic força repetit que conèixer la història serveix per no repetir-la. Avui dia, la situació de quasi clandestinitat en què Milà va haver de dur a terme bona part de les seves excursions ens sembla impensable. Segurament, a més d'una persona, en el moment de llegir aquesta obra, se li farà difícil de fer-se a la idea del context en què es desenvolupava l'excursionisme.

Acabant de sortir d'una guerra, en un context de repressió i dictadura, anar d'excursió a les rodalies de la capital del Penedès va adquirir un valor simbòlic de defensa cultural i fins i tot política. Però la Vilafranca d'aquells anys no era gaire més que un poble gran, on la majoria de la gent es coneixia. Antigues amistats varen *canviar-se de camisa*, com habitualment es diu. I el fet de no presentar-se a les misses de campanya organitzades per la Falange havia de ser, a més d'un fet conegut per tothom, una provocació en contra del règim.

Malgrat tot, a aquest grup de gent que sortien per no anar als actes organitzats per la Falange, s'hi varen unir persones que varen saber posar l'amistat per sobre de tot. El cas del *Manolete*, fill del capità de la Guàrdia Civil i company de Milà al llarg de força excursions, demostra que, al costat de la política, també existeix el vessant humà de les persones.

Aquest llibre s'ha redactat a partir de diferents converses tingudes a casa de Josep Milà, al centre de Vilafranca. Els dos apartats finals, però, els ha escrit el mateix Milà. Durant aquestes converses s'ha posat de manifest la transcendència humana d'aquest excursionista. Milà ha estat una persona especialment dotada per a la muntanya, amb una resistència extraordinària –ell diu que són els gens que la seva mare li va donar i el tipus de vida que ha dut-. Però, parlant amb ell, apareix un esperit profundament sensible per qüestions humanes i, sobretot, naturals.

Bé es pot dir que Josep Milà no ha viscut per altra cosa que no sigui la muntanya. Estic convençut que si hagués nascut en un altre moment, o en un altre lloc, hauria pogut arribar a ser un dels grans alpinistes del moment. Però avui, parlar de Josep Milà és recordar la fragilitat de l'existència humana i recuperar un món viscut en què el gaudi personal es barreja amb la defensa social, política i cultural. L'excursió d'excombatent que ens explica no és una sortida més a l'alta muntanya, sinó que es converteix en el record apassionat d'un jove que decideix servir el seu país i comprometre's amb la llibertat. L'anada a l'Iran el porta a retrobar-se amb els seus orígens com a viticultor. La ingenuïtat d'una ascensió al Mont Blanc amb xiruques i un anorac gairebé tan prim com el paper de fumar posa de manifest un esperit muntanyenc en estat pur.

Josep Milà va sentir la passió per l'aventura enmig d'una guerra. Es va allistar com a voluntari per veure món i el món de la muntanya el va cridar. Malgrat tot, va haver d'esperar molts anys per poder fer realitat els seus somnis. De seguida, una decisió presa de manera arbitrària el va apartar de la pràctica pública de l'excursionisme, i una condemna que el pas del temps s'ha encarregat de demostrar que era poc més que una quimera li havia

d'impedir sortir a l'estranger. Però, com el mateix Milà diu, ell mai no va afluixar. Amb el seu company i amic Josep Llaudó, i amb la complicitat d'alguns amics i amigues, va aconseguir arribar als Alps i fer-ne els cims més codiciats. Després seria el torn de les principals muntanyes del món.

Va caldre esperar fins a l'any 2004 perquè la Federación Española de Deportes de Montaña y Escalada demanés disculpes, a Josep Milà i els seus companys, pels *danys morals* que els fets de 1949 li havien suposat.

Varen ser precisament aquests fets el que em varen impulsar a proposar a l'editorial Cossetània la redacció i posterior publicació d'aquesta obra en la col·lecció "Pioners". Tot i que el material que avui llegiu s'aparta una mica de la idea inicial de la col·lecció, la rellevància històrica del testimoni que es presenta en aquest volum va pesar prou per aconseguir-ne el dret de publicació. Sempre he cregut que el franquisme també forma part de la història de l'excursionisme català i que la figura de Josep Milà i la seva biografia podia servir per simbolitzar la trajectòria de moltes altres persones que, malgrat les dificultats del moment, varen apropar-se a la muntanya per fer de l'excursionisme el seu instrument de compromís amb el país, seguint en cert sentit el mateix camí que els pioners.

Ara que el llibre ja és una realitat, cal explicar-ne algunes coses.

Com he dit més enrere, l'obra s'ha redactat a partir de diverses entrevistes tingudes amb el mateix Milà. És precisament per això que en hi ha algunes coses repetides en més d'un lloc. He intentat que aquestes repeticions es reduïssin al mínim possible, però, com es veurà, no sempre ha estat possible.

Les entrevistes varen ser gravades en format digital i després transcrites. He intentat no allunyar-me massa de l'original, però cal explicar que algunes frases o expressions han estat una mica *arreglades* per intentar aproximar el discurs oral a les necessitats d'un estàndard escrit. Com a disculpa, val la pena dir que el mateix Milà ha revistat el document escrit, hi ha fet anotacions i ha tornat a revisar el document previ.

També s'ha de dir que el que s'ha redactat d'aquesta manera no deixa de ser la visió que Josep Milà, amb vuitanta-cinc anys, té de la seva vida. Com tothom sap, el record és quelcom molt especial. Com si fos un país estrany, el record també té les seves estranyeses.

En aquest sentit, la part compartida de l'experiència de Milà no necessàriament coincideix amb la que en tinguin els companys que el varen acompanyar en el seu moment. Aquesta realitat és especialment clara en els fets de 1949.

Si bé a grans trets el que va passar en aquelles vacances d'estiu al Pallars coincideix en totes les fonts, les explicacions de les persones que hi varen assistir divergeixen entre elles en alguns detalls. Més enllà de les qüestions d'objectivitat que aquesta discordança pugui presentar, a mi, personalment, tot plegat no deixa de plantejar-me un problema moral.

D'entrada m'havia plantejat no ser altra cosa que la persona que deixés per escrit els records de Josep Milà, però, quan vaig veure que aquest record no coincidia amb el d'altres persones, què havia de fer? El dilema ètic va ser superat amb l'acord d'indicar amb notes a peu de pàgina aquells punts en què hi haguessin discrepàncies. D'aquesta manera es conservava el discurs original de Josep Milà i l'obra intentava mantenir el màxim d'objectivitat possible.

De manera que, ara, el judici sobre què va passar en aquell estrany país que forma el passat correspon al lector. Jo acabo aquí el meu compromís, després d'haver fet el que m'ha semblat més adequat per recuperar aquesta part del nostre patrimoni.

Sant Martí de Centelles, febrer de 2006

Jo només sé llegir i escriure, perquè als 10 anys ja no vaig anar a estudi. A casa érem tres germans. Jo sóc el gran; el meu germà té 5 anys menys que jo i la meva germana en té dos menys. A casa érem tan pobres que el pare va creure que el millor que jo podia fer era anar a collir herba per a les cabres i els conills, i que d'aquesta manera el pare no perdés temps a fer això. Teníem conills, gallines, cabres, i algun tocino per menjar. De menjar sí que en teníem, el que no teníem eren diners; ni cinc cèntims, no teníem.

Tot i que sé escriure, no hi tinc vocació. De fet, no he escrit mai, totes les coses les faig de rutina. En canvi, sempre he tingut molta empena física, i els bons gens que em va donar ma mare. Els gens els he sabut conservar, perquè mai no he fumat. Mai! Només bec vi, perquè l'alcohol em crema, no m'agrada, i el vi només menjant, eh! Si em dieu "anem a fer un *carajillo*", diré que no, gràcies.

A més a més, treballar la terra i els diumenges anar a la naturalesa m'ha donat força i ara, que ja sóc gran, em trobo que de mig cos en amunt em sento tan bé com abans, però tinc una cosa gastada, els tendons dels genolls. De tan caminar m'he gastat els tendons, i no hi ha res a fer. Els genolls no m'aguanten. I així perds musculatura i ara ja només puc caminar en pla.

Quan els rucs van a la quadra...

El meu pare era simpatitzant de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI). Simpatitzant, no activista d'aquells que anaven a volar coses... només simpatitzava amb el sindicat. Quan anàvem a la vinya, em llegia la *Solidaridad Obrera* i m'explicava el que havia passat a Cinco Casas o em parlava dels miners asturians que mataven a la mina. I jo me'n vaig contagiar.

D'aquesta manera va arribar la guerra i a Vilafranca comencen a venir els camions amb milicians que van cap al front. Allò em va exaltar els ànims, i més sabent que ens havien envaït uns altres...

En aquella edat (jo tenia 14 anys i mig) se'm varen començar a inflar les sangs al veure aquella gent que anava al front... Aquí, a Vilafranca, hi havia una centúria que estava al front d'Aragó. Mica en mica em vaig anar convencent i quan va arribar el 1938 i va venir la batalla de l'Ebre em vaig escapar de casa, vaig agafar el tren, cotxes i camions i cap avall. Vaig arribar fins a Tortosa, on estaven preparant botes i altres coses per creuar el riu, i quan hi vaig ser em vaig presentar i em varen dir, en castellà:

-Ah, ¿eres José Milà? ¿De Vilafranca?

- Sí

- Pues tu padre te reclama. Eres menor de edad.

Em varen agafar amb un camió rus que feia el transport de mercaderies i menjar i em varen portar a l'Ajuntament de Vilafranca. I l'Ajuntament em va dur a casa, i no va passar res. Era menor d'edat i havia de creure.

No me'n sabia avenir. Però al cap d'un mes o així va arribar a Vilafranca, a descansar, el batalló hipomòbil número 3, que venia de la retirada del front d'Aragó. Havien travessat el port de la Picada i gairebé tots varen venir cap aquí, perquè podien anar a França o quedar-se aquí. Aquest grup era la 26 Divisió, un amuntegament d'homes que a l'origen havien estat la columna Durruti (a la guerra primer hi va haver columnes liderades per gent com Durruti, Ascaso o el Campesino, però quan es va organitzar l'exèrcit popular es varen convertir en divisions). La columna Durruti es va transformar en la 26 Divisió, comandada per Ricardo Sans, perquè al Durruti el varen matar a Madrid, d'un tret disparat des d'una finestra.

Aquesta gent va venir a descansar a Vilafranca, i amb ells hi havia el batalló hipomòbil que els donava suport de muntanya. Aquest batalló feia la intendència de la carretera a primera línia, anava a portar menjar o municions, el que fos, allà on no podien anar camions ni res. Això era el que feia aquest batalló: dur menjar o municions entre la intendència de primera línia i la carretera.

Vaig anar al comandament del batalló, a les oficines, i vaig demanar què necessitava per entrar voluntari legalment, tot explicant-los què m'havia passat i que el pare no volia.

Em varen dir que legalment només hi havia una solució: que el meu pare signés un permís notarial conforme podia ingressar al batalló, perquè encara era menor d'edat. I li vaig dir al meu pare:

- Si no m'hi deixeu anar a les bones, m'escaparé tantes vegades com convingui, però jo, aquí, no m'hi quedo –així mateix li vaig dir.

I el meu pare es va informar. Ell no volia que anés a la guerra per no haver de matar ningú, perquè ell volia dialogar, no volia que anessin amb armes. Però al final va dir:

- Com que aquesta guerra no la pot aturar ningú, si vas a donar suport a l'exèrcit republicà, encara.

I va anar i va firmar davant del notari. Llavors vaig poder ingressar amb totes les de la llei. I arriba la guerra i primer de tot vàrem estar tres mesos a Vilafranca, esperant que el batalló es rehabilités, perquè estava molt gastat, principalment les bèsties, perquè les bèsties es cansen més que les persones. No per ser bèsties, sinó perquè les persones abusem dels animals quan som a la muntanya. Els ho fem fer tot a ells, i a la guerra té més valor un animal que un home, com a mínim en aquell temps. Havies de respectar l'animal i els altres no et podien respectar a tu. Però tu tenies l'obligació de donar-li menjar, de fer-li tot, però clar, primer penses en tu mateix, en aquella situació, i aquells animals es deterioraven. Es nafraven per la càrrega, es desnodrien, perquè nosaltres tot sovint ens menjàvem les seves garrofes o bé torràvem l'ordi per fer cafè de malta.

Vaig ingressar al batalló mentre reposaven a Vilafranca. Mentre ens esperàvem per tornar al front, anàvem per les rodalies a fer instrucció. Jo mai no hi vaig voler anar. Ens varen donar un mosquetó, per defensar-nos, no per entrar en combat. Hi havia un mosquetó per cada mula, perquè si trobaves algun comando dels altres per la muntanya et poguessis defensar. Haviem d'anar a aprendre a fer anar l'arma i coses així. Però jo no hi vaig anar mai. Com que era d'aquí i coneixia el terreny, sempre em feia

voluntari per anar a pasturar les bèsties a la riera de la Bleda, o a fer llenya per a la cuina als boscos de Sant Pau, Masrabassa o mas Granell. Mai no vaig fer la instrucció. O sigui, que em varen donar un mosquetó i no vaig tirar ni un tret. En ma vida no he tirat cap tret.

Llavors varen dir que s'havien de dur uns animals que ja estaven bé cap al front. Quatre dies a peu, carretera amunt, fins arribar-hi; i tornar a baixar amb uns altres animals que ja tenien malalts i nafrats. M'hi vaig apuntar voluntari perquè no havia sortit mai de casa. I tenia una il·lusió per fer alguna cosa! Primer de tot varen demanar voluntaris, i sinó s'hi hagués hagut d'anar per llista. Però tots vàrem sortir voluntaris.

Vàrem estar quatre dies caminant, cada dia 40 quilòmetres. La primera etapa va ser de Vilafranca a Igualada. La segona, d'Igualada a Torà. La tercera de Torà a Ollana, i la quarta d'Ollana a Bóixols, on hi havia el campament dels qui feien els serveis al Pirineu. Vàrem estar dos o tres dies a Bóixols, descansant, i vàrem tornar cap aquí, en quatre etapes més. Aquest va ser el primer cop que vaig anar a la muntanya.

A finals d'octubre tot el batalló va sortir cap al Pirineu. Era la tercera vegada que feia el camí de Vilafranca al Pirineu amb muls. Però aquest cop ja no ens vàrem moure d'allà fins al final de la guerra. Ens varen dur a la Farga de Moles, tocant la frontera. D'allà vàrem anar al poble de Civis i d'allà, a les Bordes de Conflent. Aquestes bordes són a sota del pic de Salòria mateix, tocant a Andorra, i no són les que hi ha al Conflent. Només són tres cases justes.

Allà hi havia acumulat molt menjar per anar a portar a la Vall Ferrera, exactament al poble d'Alins, perquè la Noguera Pallaresa estava tallada pels feixistes que havien pres Tremp i tota la carretera que continua fins al port de la Bonaigua. D'aquesta manera, la Vall Ferrera havia quedat incomunicada. Corria el mes d'octubre o primers de novembre i, amb vistes de passar l'hivern, s'havia de subministrar menjar a la Vall Ferrera per la muntanya. Ens hi vàrem passar un mes i mig fent combois: cada dia des de les Bordes de Conflent, passant pel port de la Mònega, baixar a

Ainet de Besant, i seguir riu amunt fins a Alins. Deixàvem la munició, el menjar, les llaunes o la farina perquè poguessin passar l'hivern a l'església d'Alins. Dormíem allà i l'endemà tornàvem cap a les Bordes una altra vegada.

En aquell moment, encara no coneixia la muntanya i quan fèiem els combois de les Bordes fins a Alins i la Vall Ferrera, passàvem pel coll de la Mànega. En ser al coll teníem a sobre, a la dreta, un pic on es varen posar les primeres neus que encara no havien baixat a les valls. No sabia ni com es deia. Només hi veia una torre d'uns 2.600 o 2.8000 metres que destacava sobre les altres. De seguida m'hi vaig fixar i vaig pensar que m'agradaria pujar-hi. Com que tenia molta vitalitat, encara que no fos excursionista, vaig pensar que quan arribéssim a les Bordes m'hi arribaria en una escapada. Em semblava que amb una hora podria ser a dalt, però potser n'hi ha dues.

Però va passar que jo era un *quinto*, perquè teníem 16 o 17 anys. I cadascú de nosaltres tenia un protector que tenia més de trenta anys. Eren pagesos que ens doblaven l'edat. Perquè tots érem pagesos i a mi m'hi varen voler perquè era pagès, perquè hi va anar un altre que era amic meu, que feia de venedor de roba, i no el varen voler. Li varem dir que no servia, que s'havia de ser pagès. No volien ningú que vengués roba per anar amb un mul!

Tots érem pagesos, però els protectors eren veterans i nosaltres érem els quintos. Ens varen designar un veterà que ens controlés una mica i ens ajudés. El meu es deia Francesc Oriols Gironès, i era del nord de Girona, i sempre deia:

- Llamp de Déu, mal llamp et mati.

Quan li vaig dir que volia pujar a la muntanya em va dir:

- Llamp de Déu: pobre de tu que ho facis, ¿que no veus que si marxés només cinquanta metres de la línia que has de seguir i et veu una patrulla et poden o disparar o agafar-te i dur-te a un batalló disciplinari?

I em va convèncer i no hi vaig pujar. El pic que tant m'atreia era el Salòria. Varen haver de passar molts anys abans d'anar-hi, perquè quan va acabar la guerra, amb la precarietat, tampoc no hi

podia anar. Vaig enamorar-me de la muntanya en temps de guerra, però no vaig poder gaudir-ne plenament fins que va arribar la pau. I encara amb moltes reserves.

De manera que, en comptes de dedicar-me a l'excursionisme, vaig decidir seguir complint els meus deures com a soldat i seguir fent combois. Això va durar fins que varen caure les primeres neus. En aquell moment només quedava un viatge per fer l'últim avituallament. Era el desembre del 1938 quan va arribar la primera nevada. Aquella nit va nevar molt al poble i per això ens varen dir que ens havíem de quedar a Alins. Ens varen ordenar que no en podíem sortir fins a nova ordre, perquè el poble estava incomunicat. Però nosaltres teníem la base a les Bordes de Conflent, que era on hi havia la nostra companyia, i on ens tractaven bé. D'altra banda, a Alins només ens donaven el mínim de menjar i passa com pugués! Així que vàrem comentar que allí passaríem gana i aquella nit ens vàrem escapar tots els que anàvem, dotze o quinze muls. Vàrem sortir de nit i vàrem passar el port. Va ser un desastre. Sort dels muls, que saben més que nosaltres de seguir el camí quan hi ha neu. Com que els animals sabien que a sota el Salòria tenien la quadra... Ja diu el refrany que els rucs quan van cap a la quadra estan contents. Tothom deia "no us perdeu" i jo vaig dir

- Deixeu anar el meu mul -que era el més vell i veterà de tots- al davant, i agafeu-vos-hi tots a la cua.

I el mul, sense camí ni sense res, ens va dur fins a les bordes de Bedet. Hi vàrem estar tres dies incomunicats per la neu. No ens va passar res perquè no havíem desertat, només havíem marxat d'allà i desobeït unes ordres que no influïen en res. Al cap de tres dies vàrem tornar al campament, amb el meu mul altra vegada al capdavant de tots, seguint un capità a dalt d'un cavall. Així varem fer l'últim comboi i així vàrem passar la guerra.

Vàrem tornar a la Farga de Moles i vàrem estar una setmana a reposar després de tot el que havíem fet. Era el Nadal de 1938. Cada dia anàvem a subministrar la Seu i jo em feia voluntari cada vegada per anar a fer el subministrament. Per què?

Perquè quan arribàvem amb la carreta a la Seu, a cal forner, hi havia uns prestatges plens de *xuscos* i jo anava amb el capot, agafava el *xusco* i me'l posava a sota del capot. Per un *xusco* cada dia feia 9 km avall i 9 amunt! Per un *xusco*! Per un *xusco* de més del que em donaven feia 18 quilòmetres.

Allez allez, cap al camp

Després ens varen portar a Noves de Segre. Des d'allà ens varen pujar a dalt la muntanya. Subministràvem les línies que hi havia allà dalt i, quan vingué la retirada, anàrem a buscar els morters i les metralladores, perquè això no ho podien dur els soldats, i sinó s'ho haguessin quedat els altres. Ens en vàrem fer un tip, de nit i de dia. Jo no ho sabia entendre: arribaves d'un comboi a mitja tarda, sopaves i anaves a dormir, i mentre dormies et cridaven...

- Si encara no s'hi veu, per què em crideu? Fa poc que dormo!
- Ara has de fer un servei: a retirar allò!
- Però, com pot ser?

No ho sabia entendre. Allò era la guerra. Feia el que podia, però més no! T'obligaven així, estaves cansat i hi havies d'anar igualment. De nit, sense saber on anaves. I no podies ni fer foc, per no donar la posició als feixistes. Però nosaltres fèiem foc per no morir-nos de fred. Desobeïem, no per donar facilitats als altres, sinó per conservació pròpia. Si en vàrem fer, de coses!

D'aquesta manera ens anàvem retirant. A Noves de Segre hi vaig ser l'últim dia. Varen fer un pregó militar i passaven pel poble dient que es feia saber als habitants que a partir de les 12 de la nit d'aquell dia no es respondria ni dels béns ni de les persones que s'hi poguessin trobar. Es va donar temps a la gent per marxar fins a mitjanit.

A partir de les 12 de la nit, els soldats, nosaltres, anàvem per les cases, esbotzàvem les portes i hi entràvem a veure si trobàvem un

pernil o vi, o alguna cosa que es pogués aprofitar. Com que amb això del vi hi entenia, arribem a un lloc i veig un bota d'uns 500 litres i era mitja de vi. No hi havia aixeta. I un que diu:

- Esto lo arreglaremos en seguida.

Treu el matxet i el clava al tap de la bota. En comptes de posar-hi l'aixeta! Només en varem poder aprofitar dues o tres cantimplors, de mitja bota que hi havia. Tot per terra.

També entràvem a les cases i regiràvem els armaris i les calaixeres buscant roba (camises, calçotets, mitjons o el que fos) perquè de tot això, l'exèrcit, mai no ens en donà.

L'endemà al matí, ja ens donen l'ordre d'evacuar el poble i passem el pont de Noves de Segre. Jo anava l'últim perquè el meu matxo era molt vell i estava malalt, i per això anava més a poc a poc que els altres. Un dels qui estaven a punt de volar el pont em diu:

- Hale que si no te quedarás aquí, tú y tu mulo. Y volaréis los dos.

Vaig dir que el meu matxo no podia anar més de pressa. Però tot just acabat de passar, a quinze o vint metres del pont, puuum! Acabaven de volar-lo per entorpir l'avanç de l'enemic. Vaig ser l'últim de passar aquell pont! Quines emocions!

A partir de llavors la retirada no es va parar fins que varem arribar a França, a Puigcerdà, i finalment a Bourg Madame. Abans d'arribar-hi, tot retirant-nos, miraves enrere i veies que cremaven pellers, cases i vinga, l'exèrcit anava agafant muls, vaques, cabres i animals dels pagesos, i carretera amunt. Gent i soldats barrejats, enmig dels animals. Tots carretera amunt, tal com ara es veu a les pel·lícules. El dia 9 de febrer de 1939, a la tarda, jo entrava a França, a Bourg Madame. Allà et deien “¿A Franco o a Negrín?”, perquè la guerra encara no havia acabat (no va acabar fins a l'1 d'abril). Un deia “Franco” i llavors el duïen a un cantó, i els que deien “Negrín”, a l'altre. Ens hi varen tenir deu dies. Sense dur-nos res més que pa, els francesos. Perquè allà hi havia tantes vaques, vedells, cabres i de tot que els qui sabien de la feina escorxaven els animals penjant-los en un arbre. També hi havia uns grans focs que no paraven dia i nit, i només havies de tallar

un tros de vedella o el que volguessis, l'escalivaves i una mica de sal, que els francesos també ens en donaven, i anar menjant. Vàrem estar vuit dies menjant només això, no ens varen donar res més. Després ens varen anar agrupant segons on ens volguéssim dur, en grups de 200 persones. Anàvem a peu fins a la Tor de Querol, ens pujaven en un tren, de càrrega, et precintaven a dintre i no sabies on anaves. Uns els duïen cap aquí, els altres cap allà; els uns a Barcarès, Argelers, Sant Ciprien... A mi em varen dur a Vernet d'Arieja, a vora Tolosa. Tot un dia viatjant a les fosques allà dins, sense menjar ni res, cagant i així... tal com és... a dins del vagó.

Ens varen obrir i ens varen dur a un camp que l'any 1918, a la Primera Guerra Mundial, era el camp dels presoners alemanys. Hi havia uns barracons de pedra mig caiguts i tot ple d'esbarzers i matolls, tot abandonat. Ens va tocar arreglar-ho i netejar-ho. Ens varen dur fustes, ciment i pedres, i segons els oficis de cadascú es va contribuir a arreglar-ho. Ho vàrem deixar habitable i ens hi vàrem estar set mesos.

En tinc moltes vivències, d'allà. Ens vàrem reunir dotze o catorze vilafranquins i teníem el que en dèiem el Consolat de Vilafranca. Ara tots són morts, però els seus fills en poden donar fe.

Al camp de concentració hi vàrem passar set mesos i mentrestant tot allò s'anava arreglant. Al primer no ens donaven gaire menjar, els francesos, i per subsistir els qui no teníem manies podíem aguantar bé. Jo, com que no en tenia... Ens donaven ben poc menjar, i nosaltres anàvem allà on llençaven les escombraries, la brossa, i agafàvem les pells de patata, les rentàvem, perquè d'aigua sí que n'hi havia, perquè hi havia fonts que venien directament del riu. Ens podíem rentar tant com volguéssim. Doncs rentàvem les pells i amb llaunes buides fèiem les patates i ossos de vaca o bou del més vell que hi havia (els francesos es varen treure tota l'escòria) i ho fèiem bullir sense sal ni oli ni res. Si en aquells ossos hi havia una mica de tendrum... i les pells de patata. Tot això era a més a més del que ens donaven. Al principi ens servien lleties que eren gairebé només aigua, faves seques amb aigua i trossots d'os. Després es va anar arreglant, de mica en mica.

Allà vaig conèixer un home ja gran que em va dir que era pastor i que coneixia la part de França. Havia estat en una casa del Pirineu francès treballant diversos anys. Aquell home era molt veterà en tot; jo tenia 17 anys i mig i ell sobre els 40. El dia que volia, ell sortia i se n'anava al poble a comprar, perquè tenia francs i sabia el francès. I tornava al camp. Ens vàrem fer molt amics, amb aquest home.

Li vaig dir que m'agradaria escapar-me i ell em va mentalitzar del que havia de fer. En va fer un paper amb un plànol per anar a la casa on havia estat, que era al Pirineu. Ens volíem escapar amb un altre que era de la meua edat i que vivia als Monjos i que es deia Francisco Conesa Osete. Aquest creia en mi; ell no tenia iniciativa per fer res tot sol. Li vaig dir la idea i ell va dir que volia venir.

Primer de tot vàrem fer una prova: una nit, ens escapem del camp i tornem a entrar. El veterà ens va dir per on ens havíem d'escapar: per un lloc on hi hagués poca llum. El camp estava vigilat pels senegalesos i els francesos. En aquell moment, França tenia el Senegal i tenia tropes negres que ens vigilaven. Una part era francesa i l'altra senegalesa. Tots tenien ordre de matar tothom que intentés fugir del camp. Però els francesos no ho complien mai, en canvi els senegalesos sí. Un dia, uns senegalesos varen matar dos presoners que marxaven. Els varen clavar les baionetes quan travessaven l'*alambrada*. Tots dos morts allà mateix. L'endemà varen morir quatre senegalesos, a trets, tirats pels de dins. Ens varen fer sortir dels barracons, ens varen regirar tot (érem deu mil persones), barracó per barracó, però no varen trobar cap arma. És clar: hi havia molts llocs per enterrar-les a sota terra, pels carrers. Total que no varen poder trobar res. I aquell ens va dir:

- No sortiu pels senegalesos, sortiu pels francesos, i sortiu pel lloc que hi hagi menys llum; sortiu quan canvien la guàrdia.

Aquell era un veterà, i una nit vàrem fer una prova: sortir i tornar a entrar. I en vàrem sortir vius.

I ens va dir:

- Quan sigueu a fora, camineu de nit, sempre seguint el riu Arieja amunt. De dia, amagueu-vos a dins dels canyars i no en sortiu.

Llavors ho vàrem dir al Consolat de Vilafranca i tots varen dir que fessin com volguéssim. No ens varen dir que no. Llavors, era al juliol de 1939, ja estàvem bastant bé i ens varen preparar una mica de menjar amb el que varen poder agafar per poder escapar-nos.

Ens vàrem escapar sense problemes. Vàrem passar tres nits caminant i el quart dia ja havíem acabat el menjar. Cada nit fèiem uns 15 quilòmetres, perquè s'havia de vigilar molt i anar amb compte. Ens havia anat molt bé, però havíem de menjar.

Vàrem veure una masia i ens hi vàrem acostar dient que ens donessin menjar. Ens varen atendre molt bé, aquella gent: escudella, carn i coses que feia anys que no havíem menjat. Però hi va haver una cosa que no em va agradar: mentre estàvem allà menjant, un noi de dotze o tretze anys va marxar amb bicicleta. Com que ja tenia una mica de veterania vaig dir de marxar perquè pensava que havia anat a avisar. Li vaig dir al Conesa. Però els francesos anaven traient postres, dolços i coses per entretenir-nos. Finalment marxem i fins i tot ens donen un platet de menjar.

Ens posem de nou al canyar del riu i anem marxant a poc a poc de la casa. Encara no havia passat una hora i comencem a sentir sirenes, sorolls, motos, gossos, cavalls... un desplegament de forces allà hi havia!

Els gossos ens varen fer sortir d'allà. Ens varen agafar i ens varen lligar amb una corretja al cos que anava a parar a la mà del gendarme, que anava a dalt d'un cavall. Ens posen a la carretera i

- *Allez allez, hale cap al camp*

I si et paraves et fotien cop de tralla. No ho feien fort, només feien vibrar el fuet. Com a la pel·lícula *Raices*, quan l'esclau negre Kunta Kinte s'escapa dels camps de cotó de Carolina i és atrapat pels policies, ens varen agafar i ens varen dur lligats al cavall i a cops de fuet. Igual igual, només que allò passava fa dos-cents anys a Amèrica i això passava l'any 1939, a França, en plena República francesa.

Quaranta-cinc quilòmetres sense parar, per la carretera i passaven carros i algun cotxe i

- *Allez allez, hale cap al camp*

I arribem al camp i ens tenen 24 hores dempeus al sol, en ple mes de juliol, davant d'una paret, sense donar-nos menjar ni res. Ni beure. Però de tant en tant venien els amics que ja ho sabien i ens portaven una mica d'aigua, una mica de cosa per menjar i tot això. Perquè els francesos no entraven a dintre del camp; era un camp de concentració, no un camp de presoners. Nosaltres estàvem allà concentrats esperant les decisions, perquè només d'arribar-hi es feien expedicions cap a Mèxic i cap a Rússia. A aquests dos països hi podien anar els exiliats espanyols. T'havies d'apuntar pel país que volies anar. Jo em vaig apuntar per anar a Mèxic. Però tenia 17 anys i no havia tingut cap càrrec polític ni militar, ni res. Primer donaven preferència als militars amb graduació, gent dels comitès, i jo anava esperant i esperant, i no m'arribava.

De nou al camp, vàrem tornar a fer la mateixa vida de sempre fins a primers de setembre, quan esclatà la Segona Guerra Mundial. Els alemanys envaïren Polònia i els francesos, al veure que tenien la guerra a punt, varen venir al camp i varen dir:

- Aquí ja no us podem mantenir, perquè tenim feina per nosaltres. Teniu dues opcions: o torneu a l'Espanya de Franco, o veniu a treballar o a lluitar per França i tindreu els mateixos drets que un súbdit francès.

Jo podia anar al camp, a fer de pagès. M'haurien volgut i hauria estat un súbdit francès; o podia anar a la batalla. I vaig dir:

- Ni una cosa ni l'altra. Jo per França no dono ni la sang ni la suor. Me'n torno cap a Espanya.

Llavors m'escapo cap a Espanya i, com que ja coneixia el camí, vaig poder arribar a casa sense que ningú ho notés. En arribar aquí, encara no tenia 18 anys, no havia fet res al poble, ningú em sabia i dels qui em coneixien ningú no va dir res. Així que ningú em va fer res.

Aquí no hi entro mai! L'excursionisme vilafranquí de postguerra

Després de la guerra, al mes de setembre de 1939, quan acabava de tornar del camp de concentració, vaig arribar a Vilafranca i em vaig trobar amb una situació que no m'hauria ni pogut imaginar. Per a mi va ser la decadència mental d'arribar com a vençut a un lloc on governaven els que jo havia anat a combatre.

Em vaig trobar que els qui manaven eren els feixistes, és clar. La seva joventut era la Falange, la Falange Española Tradicionalista y de las JONS. I, cada diumenge, aquesta gent es dedicava a fer unes grans desfilades del que en deien *cadets* i a la Rambla feien una missa de campanya, aixecaven la bandera i tothom amb la mà dreta enlaire cantant el *Cara al Sol* i tot això. Els amics que tenia aquí, que tots pensaven com jo, es varen canviar la camisa, no perquè ho sentissin, sinó per les circumstàncies, i anaven amb camisa blava i boina vermella. I els diumenges al matí, a la rambla de Sant Francesc, on hi havia la caserna de Sanitat, feien una desfilada militar i missa de campanya, amb l'altar i tot això. I passaven els gastadors¹ aquells que els agafaven que fessin un *metro* vuitanta o cap a dos *metros* cantant el *Cara al Sol* amb la mà dreta estesa... M'ho vaig mirar de lluny i vaig dir:

- Aquí no hi entro mai, jo; mai!

Poc a poc ens vàrem anar reagrupant gent que venia de batallons de treballadors, que eren una mica més grans que jo, entre els quals n'hi havia un que havia estat tres anys al Valle de los Caídos, treballant com a presoner, a pa i aigua.... Era en Fidel Junyent. Quan el varen deixar anar es va afegir al nostre grup, que anava creixent. Es va casar amb una asturiana, i sort en vàrem tenir, d'ella! També hi havia en Jaume Cuyàs, el pare del polític, que era catalanista i republicà, i en Josep Almirall. Ara, ja són tots morts.

¹ Segons el Diccionari Català-Valencià-Balear, "Soldat armat d'instruments per a obrir pas en les marxés".

A mida que anàvem arribant, ens anàvem ajuntant. Així, plegats, vàrem començar a fer excursions a la muntanya, molt a poc a poc. Tot ho vaig haver de fer a poc a poc, perquè no tenia diners. Era el temps qui em manava. Perquè no teníem ni calés per fer res més, pobres pobres i miserables. I a més a més, vençuts.

Ens vàrem dedicar a anar d'excursió cada diumenge, per d'aquesta manera no haver de veure aquell *espectacle*. Anàvem a la font de l'Ametlló, al tossal de l'Àliga o a altres llocs no massa llunyans, tot plegat muntanyes que rodegen Vilafranca, a una hora o dues de camí com a molt. I així vàrem anar fent cada diumenge.

Però en aquell temps també hi havia un grup de nois molt joves, que no havien fet la guerra, però que també tenien uns ideals, i aquests tampoc no hi volien anar, allà a la Rambla. I ens vàrem ajuntar, i ells varen crear una secció excursionista que es deia Joventut Excursionista Vilafranquina (JEV).

Aquest club estava a dintre del Museu, els museu de Vilafranca, el museu del Vi, que ens donava una habitació amb la condició de què un diumenge al mes havíem d'anar a fer arqueologia. Havíem anat a Olèrdola, a excavar sepultures, al pla dels Infants, a obrir sitges (dipòsits excavats dins de la muntanya on es guardava blat, llegums o aigua; d'aquí prové el nom de la població costanera de Sitges), a unes coves de Pontons i altres llocs del mateix estil. Nosaltres havíem de cooperar amb ells a canvi de tenir l'estada allà, al museu.

Em vaig apuntar a la secció d'arqueologia del Museu, que funcionava com a centre excursionista. M'hi vaig apuntar i de seguida vàrem començar a fer sortides. Un dia vàrem anar a Montserrat, l'altre, als Ports de Beseit, l'altre a Sant Llorenç del Munt. Així, amb el pas dels anys i poc a poc, vaig començar a conèixer gent d'altres llocs que tenien més mèrits excursionistes que nosaltres: en Llaudó, en Torras, en Josep Barberà... tots aquests els he conegut. I anar fent relació humana i ampliant el nostre camp muntanyenc vàrem començar a anar al Pirineu.

D'aquesta manera varen anar passant sis o set anys durant els quals només anàvem fent excursions sense anar massa lluny, però

allunyant-nos de tot el problema de l'ambient que hi havia, que nosaltres no volíem afrontar.

Fins que llavors ens vàrem anar enfortint de cos i ànima i vàrem decidir anar al Pirineu, a l'any 1947. Així que d'entrada anem a Núria, i fem una travessia a Núria, Puigmal, Noucreus, Noufonts, el pic de l'Infern, una travessia fantàstica! Vàrem *disfrutar* que va fer por. Ningú del Penedès no ho havia fet abans, ni abans ni després de la Guerra.

La primera expedició que vàrem fer vàrem ser vuit vilafranquins que vàrem anar a l'Aneto. Se'm va ocórrer anar a l'Aneto sense tenir cap classe d'informació ni res. I s'havia de menester el salconduit de fronteres, perquè era quan hi havia el maquis.

Abans no hi havia pujat ningú, de Vilafranca, a l'Aneto. Entre altres coses perquè abans de la guerra només hi havia hagut el Centre Excursionista Vilafranquí, però aquesta gent només feien aplecs i coses així, excursions a fonts, balls de sardanes... Coses boniques, sí, però no es dedicaven a l'alta muntanya. Només havien anat una vegada a Núria a veure la Mare de Déu i a ballar-hi una sardana. Com a molt em sembla que un va pujar al Puigmal. La seva motivació no era anar a pujar muntanyes, era trobar una distracció en un ambient sa.

Decidim anar a l'Aneto: 1948

Llavors, l'any 1948, decidim anar a l'Aneto. L'Aneto en aquell moment era una cosa poc habitual. A Vilafranca no se n'havia sentit a dir res, de l'Aneto, i de fet la situació a tot el Pirineu era molt difícil per anar-hi a fer excursionisme. Es necessitava un salconduit de frontera, però nosaltres ho vàrem tenir fàcil, perquè a Vilafranca hi havia un capità que era el capità de la Quarta regió militar -que incloïa l'Alt Penedès, el Baix Penedès i el Garraf. Es deia Benancio Domínguez, i era andalús, un molt bon home, pare de diversos fills. El més gran, que tenia 14 anys, es deia Juan Domínguez Ortega, però el vàrem batejar com a Manolete, perquè

era nom de torero, i ell ho va acceptar. Un nano fantàsticament bo que a partir del 1948, quan el vàrem conèixer, venia amb nosaltres d'excursió. Li parlàvem en català i ens contestava en castellà tot i que xapurreja una mica el català, però de seguida es va integrar amb nosaltres. Ens va dir:

-Sí, sí, ya lo arreglaremos, mi padre... Mi padre me hará el salvoconducto.

El problema del salconduit era que no el donaven a tothom. Així que vàrem anar a casa seva i li vaig proposar al seu pare que volíem anar al Pirineu. Però en aquells anys hi havia el maquis, i el seu pare, que era militar i ho sabia, diu

- ¿Y por qué queréis ir allí, con tantos sitios que hay en España buenos para visitar sin peligro?

Li vàrem dir que allà hi havia el pic més alt del Pirineu, però ell insistia:

- Para otras partes yo os podría dar un papel para los militares que hay allí, pero hasta el Pirineo no puedo, que es zona militar, está controlado todo aquello. Pero el salvoconducto sí que os lo puedo dar. Pero nada más, de informes, nada.

Total, que a última hora ens el dóna i anem cap allà. I bé, vuit penedesencs, tots els que hi vàrem anar, pugem a l'Aneto. Ho havien intentat els de Falange i no havien pogut; ho havia intentat un altre grup que hi havia aquí que treballaven amb pedres, i tampoc havien pogut. En canvi nosaltres, a la primera hi pugem tots vuit, i tornem.

Els expedicionaris, a part de mi mateix, vàrem ser en Jaume Vinyals (anomenat Pastoret), en Josep Graells, en Juan Domínguez (el Manolete), el meu germà Cosme Milà, en Ton Sendrós, en Josep Almirall i en Jaume Bou.

A Vilafranca, hi va haver una eufòria en veure que uns *desgraciats* havien fet el pic més alt del Pirineu. La veritat és que no en sabíem res, no sabíem ni què eren les geleres ni res, sabíem que hi havia neu i prou... amb avarques hi vaig pujar jo!

Vàrem estar un dia i mig per arribar a Benasc, vàrem fer quatre canvis de tren, agafar l'Alto Aragonesa de Barbastro a Benasc, i

arribàvem a Benasc a dos quarts de dues del migdia, després de sortir a les vuit del matí de Barbastro. El cotxe de línia, com que llavors no hi havia turisme, només anava de poble en poble i duia menjar per a les bèsties, fruita per a les persones, i nosaltres vuit que anàvem enfilats tots a dalt la vela del cotxe, perquè anava tot ple.

Només arribar a Benasc el que havies de fer, primer de tot, era presentar-te a les autoritats per dir que tu eres allà. Et posaven el timbre als papers i llavors ja podies circular. I, si trobaves alguna patrulla, els podies dir “sí, ja estic reconegut que sóc aquí”.

Així que arribem a Benasc a dos quarts de dues, anem a la jefatura militar i la trobem tancada. Sort que pel camí havíem trobat en Josep M. Torras Homet a Barbastro. Com que eren dos i anaven a fer la cresta de Salenques, varen venir amb nosaltres. Va ser en Torras qui va dir:

-Això ja ho arreglo jo. ¿Dónde está el capitán?

Ens varen dir que era a la fonda Sayó, que feia el vermut. I li vàrem donar els papers, a en Torras, els salconduits de frontera dels vuit que anàvem. En Torras era alferes de complement i aquell any havia fet unes patrulles militars a Jaca i havia guanyat el primer premi. Eren unes marxes militars per muntanya, i ell estava molt fort, i li varen donar un mes de repòs perquè havien guanyat. I aquell mes l’havia aprofitat per ell i un altre anar a la cresta de Salenques. Ens vàrem trobar per casualitat, sense saber-ho ni conèixer-nos, i ens vàrem fer amics, i ell ens va ajudar a solucionar el problema dels papers.

Va agafar els papers i se’n va anar a la fonda i diu:

- Capitán, ¿haría usted el favor de arreglar esto, que soy el alférez Torras y tal y tal?

El capità li va dir que sí, però no tenia el segell, de manera que va haver d’enviar un soldat a les oficines a buscar-lo. Li va faltar temps per anar-lo a buscar, perquè a les dues ja teníem els papers timbrats. Si no haguéssim hagut d’esperar una bona estona fins a les quatre de la tarda que obrissin les oficines.

Llavors no hi havia ni carretera ni res, només un camí de muls de sortida de Benasc, res no hi havia. I tots deu, carregats con burros, cap amunt. A més, era època de racionament, i teníem poques pessetes (i encara que n'haguéssim tingut, amb pessetes no trobaves res, perquè tot anava amb cartilla de racionament, el pa, l'oli, tot). Tot el que havies de dur, si havies de passar vuit dies a fora, ho havies de portar de casa. O tenir calés i anar a una fonda i llavors pagar el que et diguessin d'estraperlo. Però nosaltres no era aquest el cas.

A part d'en Torras i el seu company, de Vilafranca anàvem vuit, però només quatre érem una mica forts. Els altres eren aficionats, però també hi varen voler venir. Carregats com anàvem, durant aquell tros de Benasc a Llosàs, que havíem d'anar a parar el campament a Llosàs, ens vàrem dispersar i anàvem deixant pedres i coses per senyal. Vàrem convenir que els dos primers aniríem a parar la tenda i faríem un bon foc perquè els altres tinguessin orientació fos l'hora que fos. Perquè nosaltres anàvem a totes per fer l'Aneto, i com que feia bo, i sabíem que al Pirineu feia mal temps, segons deien, pensàvem que sí l'endemà feia bo, nosaltres intentaríem l'Aneto. I, si no feia bo, al dia següent. Però teníem clar que no deixariem passar ni un sol dia; estàvem disposats a pujar al cim. I es clar, vàrem arribar els dos primers, parem la tenda, fem el foc i els últims arribaven a les 12 de la nit, cansats, desmaiats. I jo els dic:

-Demà sortim igual, eh! Anirem a provar-ho, com a mínim farem un tros de camí.

I vàrem sortir quatre de nosaltres i els altres, més cansats, no. Es varen quedar i els vàrem dir que no patissin, que ja els tornariem a acompanyar. En Torras i l'altre varen dormir amb nosaltres i varen marxar pel seu compte per anar a Salenques.

I el primer dia ens surt bé. Vàrem agafar un bon dia, vàrem pujar per Llosàs, per la bretxa superior de Llosàs, flanquejàrem la gelera de Corones, superàrem el coll de Corones, i vàrem arribar a dalt.

Baixem, i l'endemà donem totes les instruccions als altres: passeu per aquí, seguiu els senyals, la pista a la gelera, preneu aquests

bastons... I també el varen fer, però varen quedar morts. Nosaltres, el meu germà Cosme, jo, el Manolete i el Pastoret, un altre que també era bo d'aquí Vilafranca, varem anar al Vallibierna. Mentrestant els altres pujaven l'Aneto.

El meu germà i jo vàrem fer una volta per no haver d'escalar, però el Manolete i el Pastoret varen pujar per la vida directa, escalant. El Pastoret era escalador, no com jo, que no ho sóc. Jo escalo per pujar les muntanyes per llocs que no es poden pujar per enlloc més. Jo sóc grimpaire, com el Llaudó. La corda la duem per si de cas hem d'assegurar-nos, però mai clavem cap clau.

El Pastoret va ser el primer de Vilafranca a escalar el Cavall Bernat. Amb el Manolete, el fill del capità de la Guàrdia Civil, varen escalar el Vallibierna pel davant. El meu germà i jo vàrem donar la volta al llac de Vallhiberna i vàrem arribar abans que ells. Vàrem tornar a baixar i el Pastoret i el Manolete encara no arribaven. Fins i tot els qui havien anat a l'Aneto varen tornar abans que ells, victoriosos. Els de Salenques també arribaren i el Pastoret i el Manolete no venien.

Ens vàrem plantejar què fer, i el Torras, que era més veterà, va dir de no anar enlloc en aquella hora, perquè teníem perill nosaltres mateixos. Al dia següent, de bon matí, ja sortiríem i faríem el que convingués. Finalment varen arribar ben de nit, potser a les 12, perquè es varen trobar coses amb què no comptaven. Com que no tenien veterania d'alta muntanya, que només havien escalat algunes parets del Penedès i alguna escaladeta a Montserrat i prou, allà es varen trobar coses amb què no comptaven. Però varen arribar a dalt i se'ls va fer tard per baixar. Varen haver de tornar de fosc per un altre cantó.

Arribem a Vilafranca, de tornada d'aquesta excursió, i va ser una gran eufòria al Penedès, al veure que havíem fet l'Aneto i els de Falange, no. I llavors...

Prefereixo anar amb avarques i menjar arròs amb raspes

A Falange hi havia una secció excursionista a cada ciutat i feien muntanya, excursions, passejades i coses així. També campaments on arriaven la bandera i saludaven. Havien intentat fer l'Aneto, no sé de quina manera, però no ho havien aconseguit. I al veure que nosaltres hi havíem reeixit, em vénen a trobar, com a organitzador, el qui portava la cosa, i diuen “aquest ens convé”, i em proposen ser de Falange.

I em fan unes proposicions molt bones, els semblava: em donarien un uniforme, camisa blava, boina vermella, bon calçat (perquè hi vaig pujar amb avarques), amb sabates clavetejades i llavors menjar tant com volgués, transport tot el que volgués, i ja, d'entrada, amb galons, ja tindria *mando* allà a dintre.

I vaig contestar que preferiria anar amb avarques i menjar arròs amb raspes que no pas tot el que em varen oferir ells. Jo no vaig ofendre ningú, i no em varen poder fer res. Però llavors ja ens varen odiar, als d'aquí.

L'arròs amb raspes ve de què quan vàrem marxar cap a l'Aneto, per dur poc pes, dúiem bacallà sec i arròs, i menjàvem arròs amb bacallà i una mica de tomàquet. Les raspes vénen de què el Manolete, com que estava acostumat a casa seva que menjaven molt bé, el primer dia, com que hi havia espines i tot, i a casa seva li treien les espines del bacallà, deia

- Esto es arroz con raspas.

I d'aquí l'arròs amb raspes. El Manolete era molt bon xicot, però una mica de casa bona. Quan tocava menjar arròs amb raspes, com a l'excursió de l'Aneto, el Manolete hi posava mala cara. Li omplíem el plat i sempre en deixava una mica, i quan li demanàvem perquè ho feia deia:

- Por educación siempre se deja un poco de comida en el plato.

Així que al dia següent li vàrem posar la ració més petita. Ell en va tornar a deixar una part i li vàrem tornar a preguntar. Però el tercer dia ja va reclamar-ne més i quan li vàrem dir que en deixaria, va dir:

- No, ¡me lo comeré todo! ¡Se acabó la educación!

El cas és que ell en deixava i després els altres passàvem gana. Amb el Manolete ens partíem de riure, però era molt bon nano.

Això era al 1948, i així anàvem passant... A primers del 1949 feien unes curses d'orientació de muntanya catalanes i aquell any varen tenir lloc als Cingles de Bertí². Hi vàrem anar el meu germà i jo d'espectadors, no per competir, perquè no estàvem ni federats. No sabíem ni què era una cursa de regularitat. I anàvem amb barretina, faixa, i coses així de catalans. I amb aquestes que ens veu el meu amic, que després va ser, Josep Llaudó, que era un catalanista que li havien mort un germà a la guerra. I en veure'm ens posem a enraonar, coincidim amb totes les idees i ja decideix de visitar el Penedès i fer excursions amb nosaltres. Així que ve cap al Penedès i ens proposa si volem anar aquell any mateix al Pirineu a fer una travessa pels Encantats, la vall d'Espot i cap als Beciberris i tot això.

En Llaudó era del Centre Excursionista Àliga de les Corts. I li diem que sí i ens apuntem el meu germà Cosme i jo, i en Joaquim Cabeza Valls, de Barcelona. Tots quatre. Amb en Llaudó ens comunicàvem per carta o per telèfon. I vàrem quedar de fer una excursió pel Pirineu, cap a la zona d'Aigües Tortes.

En Llaudó era un intel·lectual. Treballava a la Caixa de Pensions i va ser 7 anys director de la revista *Muntanya* del CEC (1970-1976). Era una gran personalitat. Catalanista. Va morir a Vilafranca tornant d'excursió una Setmana Santa després de 5 dies d'estar junts per la muntanya, pujant al Peguera amb neu i tot. Va morir de sobte, després que el deixés a l'estació. Quan m'ho varen telefonar no m'ho podia creure.

Jo sento la muntanya. Jo no tinc res escrit enlloc, només sé llegir i escriure i les 4 regles, però jo no sóc curiós. Tot ho tinc de qualsevol manera, mal organitzat. En canvi, qualsevol figura te l'esporgo bé, perquè és el que jo sento. El meu company era el que portava l'organització abans d'anar a la muntanya. Feia els plànols de l'excursió, perquè era de Barcelona i estava ben introduït en centres excursionistes. Des d'allà ho organitzava tot i

² Milà va participar en dues marxes d'orientació, una al Bertí i l'altra a la serra de l'Obac. A vegades les confon i no recorda exactament on es varen conèixer, tot i que el més probable és que fos al primer lloc.

em trucava “anirem a tal puesto?”. Llavors ell feia els detalls de l’excursió i del trajecte. A més a més, sabia idiomes.

Jo només dominava la part de la muntanya. Ara, una vegada arribàvem allà, ell plegava i llavors jo mirava el que deia ell i li corregia sobre la vista, sense haver-hi estat: en comptes de passar per aquell fil agafarem aquella canal o al revés, perquè per allà no ens farà vent o bé no hi haurà tanta neu... Ell gairebé sempre hi estava conforme, perquè sabia que jo en sabia més que ell i ell sabia més que jo del seu. Per això ens enteníem. Ell i jo fèiem un equip perfecte, a tot arreu on anàvem.

En Llaudó ja portava unes targes: propaganda il·lícita

I sí, sí, marxem cap a Espot i lloguem un mul, l’únic que hi havia en tot el poble. D’entrada hauríem d’haver llogat dos muls, però només en vàrem trobar un. Anàvem quatre³ i aquell animal només podia dur dues motxilles, però ells estaven més fluixos, perquè eren gent de ciutat. El meu germà i jo, de treballar al camp, érem molt forts de cames i vàrem dir que pugessin les seves motxilles i que ja pagaríem la part que ens toqués, però que ja duríem la nostra motxilla.

Així vàrem arribar al refugi Blanc. Era la primera excursió seriosa que fèiem amb en Llaudó. Junts només havíem fet alguna sortida a Pontons o altres llocs propers a Vilafranca. La primera excursió al Pirineu va ser aquesta.

Així que el meu germà i jo, seguint el mul tan tranquils i carregats amb les motxilles, arribem a l’estany Tort, a sota del pic Peguera,

³ Segons Milà, els altres tres expedicionaris eren Joaquim Cabeza i Valls, Josep Llaudó i un germà de Josep Milà que es deia Cosme. Però segons Joaquim Cabeza hi havia un cinquè expedicionari. Era Josep Carné. L’oblit de Milà es comprèn pel fet que, arribats a Salardú, Carné va decidir de marxar amb un autobús anterior per així poder arribar a Barcelona dos dies abans del previst. La presència de Carné a l’excursió està documentada fotogràficament i el mateix Milà reconeix que sí que hi era. Per això, quan es varen produir els fets de Cellers que tot seguit es relataran, l’expedició es reduïa ja a quatre persones. El relat de Josep Llaudó també esmenta la presència de Josep Carné (p. 60-61). La transcripció dels fets segons Llaudó es pot trobar en el llibre d’Estanislau Torres: *Excursionisme i Franquisme*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1979. P. 56-73.

on hi ha el refugi Josep Maria Blanc. En aquell temps, el refugi era lliure. Ens hi instal·lem i l'endemà comencem les excursions per tot aquell cercle: pala Leixà, pala Dudorn, el Muntanyó, els Maineres, el tuc de Saburó, el puig de Linya...

En Llaudó era tan catalanista... Jo també ho era, però ell tenia més documentació, tenia més cultura; jo, de catalanista, ho era de cor, ell ho era de fet. En Llaudó ja portava unes targes així en blanc, amb la bandera, i a cada pic hi deixàvem una tarja⁴.

En aquella excursió vàrem fer 17 cims i a cada pic hi vàrem deixar una tarja d'aquestes. Vàrem marxar de la vall d'Espot després de fer el Saburó, el Peguera, el pic Monastero i tot això. Entrem en la vall de Subeniux, pugem per la valleta Seca, pugem l'Encantat Gran, tornem a baixar a la valleta Seca, anem cap l'estany de Sant Maurici... encara no hi havia la presa.

Llavors, a Sant Maurici no hi havia res, amb prou feines estaven fent el refugi militar que després es va cremar. Encara hi havia els paletes i nosaltres no dúiem ni tenda ni res. I arribem allà i ens donen una habitació que estava en obres per anar a dormir. D'allà vàrem pujar alguns pics i vàrem passar el portarró d'Espot, i anar a la vall de Boí. Llavors vàrem pujar per l'estany de Cavallers, vàrem arribar al refugi Ventosa i Calvell... I ara bé la bona.

D'allà fem el Bessiberri Nord, el Sud, el Como lo Forno... Era el tercer any d'anar a la muntanya, amb poca experiència i res més, però això sí, amb moltes ganes.

Un dia al vespre, mentre fèiem el sopar, se'ns presenten tres falangistes al refugi. Venien amb molts bons modos, eren catalans i parlaven en català, i ens varen demanar si coneixíem aquelles muntanyes. Ens varen dir que estaven per allà i que voldrien pujar algun cim, però que no sabien com fer-ho ni per on i que no sabien res. Varen dir que eren aficionats. I nosaltres els vàrem anar donant informació. Clar, si ens parlaven bé, nosaltres també; si ens demanaven informes d'alguna cosa, encara que fossin de la part contrària... Com que varen venir amb bones formes els vàrem

⁴ A més de les targes amb la senyera impresa que deixava en tots els registres dels cims, Llaudó portava una petita senyera que, com veurem més endavant, haurà de fer desaparèixer per evitar que caigui a mans dels falangistes.

dir com havíem fet el Beciberri Nord, el Como lo Forno, el Pa de Sucre i els ho anàvem explicant. I ells deien que la nostra informació els aniria molt bé. Finalment ens vàrem donar les mans i ens vàrem desitjar sort mútuament.

Nosaltres vàrem acabar de fer les agulles de Travessani i el Montarto i vàrem agafar el camí en direcció a la Vall d'Aran. Vàrem pujar al pic Alt de Colomers, baixar cap a Salardú i dormir allà en una barraca. L'endemà esperem l'Alzina Graells i cap a casa, a dalt la vela⁵.

Com que era més barat, aquell dia vàrem decidir agafar el tren a Cellers. Arribem a l'estació, que és als afores. Nosaltres, dalt la vela, anàvem baixant motxilles... I ja veiem que hi havia tres cotxes plens de boines vermelles i vàrem dir "ells van a la seva i nosaltres agafarem el tren i no passarà res, mira farem així com si no hi fossin".

Però no!, varen ser ells:

- Estos son –va dir un d'aquells tres

I un altre, amb més autoritat:

- ¡A ellos, que son pocos y cobardes! – segurament era el cap de la centúria, Jesús Camposano, qui va donar l'ordre.

A mida que anàvem baixant de l'autocar, una centúria, la Pedro Alvarado⁶, se'ns tira al damunt i ens comencen a clavar cops. A en Llaudó el van fer caure, i a puntades de peu li varen posar l'ull de vellut; a mi em varen desmunyegar; no em varen prendre, em varen fer caure el rellotge⁷. No els culpo de lladres, perquè va ser en la batalla que vaig perdre el rellotge. No anaven per robar-me; mort sí que m'haurien volgut, però tant els feia un rellotge.

⁵ Segons Joaquim Cabeza, abans de marxar de la Vall d'Aran varen agafar l'autobús fins al poble de després de Lés i varen tornar a Salardú. Després, en Cabeza i en Llaudó varen pujar al pla de Beret i baixar seguint la Noguera Ribagorçana. Es varen retrobar a Esterri d'Aneu.

⁶ En una altra entrevista diu que va ser la Centúria Onésimo Redondo, comandada per Jesús Camposano.

⁷ Per guanyar temps, Joaquim Cabeza diu que havia saltat corrent de l'autobús i havia anat a comprar els bitllets. Després de fer-ho, va sentir un enrenou (en cap moment no parla de cap tret) i s'hi va acostar. En Milà li va dir que marxés, que no es quedés allà. Però ell va decidir quedar-se amb els seus companys.

En aquestes va sortir un àngel vestit de guàrdia civil; de fet, ni el vàrem veure. Es treu la pistola, tira un tret a l'aire⁸, i sentim una veu que diu:

-Alto: si hay que hacer justicia, que la hagan los tribunales.

En sentir el tret, veiem el guàrdia civil i ells se'ns aparten. Ens aixequem, un amb un ull de vellut (en Llaudó no hi va veure durant no sé quants dies). Llavors, aquell guàrdia civil telefona perquè es facin càrrec de nosaltres, però perquè no ens escapem els falangistes ens porten a dintre de l'estació. Ben vigilats, estem tancats fins que arriben deu o dotze guàrdia civils dient que havien agafat uns terroristes. Ens lliguen de mans, ens fan pujar en un tren i ens porten a Balaguer⁹.

Allà ens duent a dalt de l'església de Balaguer. En aquells dies no hi havia capellà ni res, era la presó allò. Hi havia el carceller que tenia tres filles, joves. I sí, sí, els *terroristes* cap a dins de l'església tancats. Però nosaltres enraonant amb el carceller li vàrem explicar coses i va dir:

-Aquesta nit –ja feia calor, perquè era el mes d'agost-, ja sortireu al pati i ja enraonarem.

I sí, a la nit va tancar tot el cercat, de manera que no ens podíem escapar, i vàrem sortir al pati a prendre la fresca amb les noies del carceller¹⁰. Eren tres noies que treballaven a baix al poble, de

⁸ Com s'ha dit, Joaquim Cabeza no esmenta aquest tret i és impensable que no el sentís estant a la mateixa estació, a pocs metres del lloc dels incidents. El relat de Josep Llaudó (p. 62) diu textualment que el guàrdia civil "*es va treure la pistola*", però res més.

⁹ En aquest punt la versió de Joaquim Cabeza divergeix força de la de Milà. Després dels incidents, els excursionistes haurien estat tancats a dins del vagó de tren, a l'extrem oposat d'on estaven els falangistes. Els dos caps de Falange i el guàrdia civil haurien estat negociant a l'interior de l'estació, des d'on s'hauria avisat a la Guàrdia Civil de Balaguer. Es va produir un intent de negociació -encapçalat per Joaquim Cabeza, que no havia pres part en l'enfrontament físic- però els dos caps falangistes es varen negar a acceptar les seves disculpes (sembla que la resta del grup no va tenir una actitud tan bel·ligerant en contra dels expedicionaris). Segons el relat de Josep Llaudó, aquest intent de demanar perdó es va produir estant ja detinguts a Balaguer (p. 65-66).

Després d'això, el guardiacivils, els falangistes i els excursionistes emprenen viatge cap a Balaguer, on els esperen una vintena de números de la Benemèrita, amb el fusell a la mà. Durant aquest trajecte, amb la col·laboració de Jordi Verrié, que viatjava en el mateix tren, Josep Llaudó aconsegueix desfer-se de la Senyera que duia dins de la motxilla.

El relat de Llaudó també explica que els duen amb el tren fins a Balaguer, on són detinguts per sis números de la Guàrdia Civil (p. 62).

¹⁰ Segons Joaquim Cabeza, la primera nit la varen passar en una habitació i dormint en els seus sacs de muntanya. El carceller es va assabentar que en l'origen hi havia hagut la patrulla falangista i es va

sastresses o que venien en una parada, i eren sardanistes. Va resultar que en Cabeza també era sardanista i llavors, com que teníem interessos comuns, comencem a cantar sardanes i cançons de muntanya, però més que res sardanes i vàrem fer un conjunt i varen veure que érem gent normal, aquella gent. Al dia següent, quan elles varen anar a treballar al poble varen dir que érem sardanistes i que no era veritat el que corria pel poble: que havien agafat tres antifeixistes d'aquells de *cuidado*.

Hi vàrem ser tres dies, dues nits, tancats a dalt. Tres dies a dintre i el tercer ens varen deixar anar. Però cada dia ens feien anar a declarar al jutjat de Balaguer; ens venien a buscar allà a dalt¹¹. Anàvem emmanillats, cadascú amb dos civils, una parella, al costat, cap a baix a declarar. Quan passàvem per baix el poble, la gent ho sabia i deia “guaita els sardanistes” i llavors, com que hi havia gana, un portava una bossa de fruita (de peres o de préssecs), un altre un pa i ens ho lligaven amb un cordill al cinturó, o ens posaven una llauna de sardines a la butxaca. Així ens donaven menjar, que en aquell temps era molt. Va ser un èxit.

Mentrestant, com que anàvem a declarar, varen demanar informes de cadascú de nosaltres. Per sort cadascú tenia un padrí. El nostre era el capità de la Guàrdia Civil de Vilafranca, que era el pare del Manolete. Aquest home ja ens havia fet el salconduit de frontera per anar a l'Aneto. Per això vàrem haver d'anar a casa seva, no a

lamentar dels fets perquè ell havia estat Requetè. Els va prometre que al dia següent estarien en millors condicions i que podrien trucar a la seva família (segons ell, la centraleta era tancada en aquella hora de la nit). Al dia següent, varen estrenar màrfegues, varen fer les trucades necessàries a primera hora i varen acordar amb la dona del carceller que els fes el menjar, que ja li pagarien.

També afegeix Cabeza que el guàrdia civil que els va *salvar* de la pallissa, els va pujar a veure i que els va comunicar que algunes persones de certa importància havien estat fent gestions per cadascun d'ells. A aquest home, el va sorprendre veure les condicions en què es trobaven, que en res no se semblaven a la vida carcerària.

¹¹ Segons Joaquim Cabeza, la seva detenció va tenir lloc el 20 d'agost, que era divendres. El cap de setmana el jutjat estava tancat i, el dilluns, després de prendre'ls declaració, els varen deixar marxar. Per tant, només haurien fet un viatge al jutjat.

Durant l'interrogatori, el jutge hauria donat mostres de complaença pels encausats i els hauria aconsellat que, tot i que els deixés en llibertat, que se'n tornessin a la presó, per evitar que els falangistes, que els estaven esperant, els trobessin. Seguint el consell del jutge, haurien marxat al dia següent, de bon matí, per no ser descoberts pels falangistes que, segons els varen dir, anaven armats. Sembla ser que els elements dirigits de la Falange de la regió eren coneguts per la Guàrdia Civil pel fet de buscar problemes allà on no necessàriament n'hi havia.

la caserna, un dia al vespre. Com que era molt bon home, vaig dir que truquessin a la Guàrdia Civil a Vilafranca.

Aquest va dir que fins al moment no havíem fet res, i que érem “perfectos montañeros”. Però els d’allà varen dir que tothom és bo fins que ho deixa de ser.

El capità de la Guàrdia Civil va dir:

-Aquest home el conec i en responc, és un bon xicot, perquè aquí, perquè allà -no sé ben bé què els va dir.

En Llaudó tenia un oncle que era militar, de Barbastro, i també va respondre per ell, perquè en Llaudó tenia ascendència de part de sa mare de gent militar de Barbastro¹². I en Cabeza també tenia algun familiar que va respondre, era algú del clero¹³. D’aquesta manera ens varen deixar anar provisionalment amb càrrecs. Ens varen imposar la condició de presentar-nos cada setmana a la Guàrdia Civil fins que se celebrés el judici¹⁴.

En aquesta excursió vàrem fer 17 pics allà al Pirineu, i en cada un hi vàrem deixar una tarja. Quan ens varen agafar els falangistes, com que ens varen dir que havien agafat unes targetes, nosaltres vàrem dir, quantes?

Ells eren a la vall de Boí, a sobre l’Estany de Cavallers, acampats a la pleta del Rio Malo¹⁵, i nosaltres havíem estat en tres llocs. Com més targes tinguessin, més proves tindrien que fèiem propaganda, perquè ens varen condemnar per propaganda il·legal¹⁶.

Llavors en Torras i altres muntanyencs, quan ho varen saber, es varen organitzar i uns varen anar al refugi Blanc, l’altre als Encantats, un altre a Boi i tothom va recórrer els pics que havíem

¹² Segons Cabeza, es tractava d’un empresari de Barbastro, que a més de trucar a la Guàrdia Civil de Balaguer, va anar a veure els detinguts.

¹³ Segons Joaquim Cabeza, es tractava d’un comandament de la Guàrdia Civil ja retirat, amb qui l’unia una relació familiar.

¹⁴ Milà explica que els varen dir que si no es presentaven aniria la Guàrdia Civil de Vilafranca a buscar-los. En canvi, en el cas de Cabeza i Llaudó, el funcionari a qui s’havien de presentar els va permetre allargar aquestes compareixences a discreció.

¹⁵ Segons Joaquim Cabeza el campament era al costat de l’Estany de Mar.

¹⁶ Segons Cabeza, l’expressió “propaganda il·legal” ja va aparèixer en la topada a l’estació de Cellers.

fet i varen trobar algunes de les targes¹⁷. Els falangistes només en varen trobar tres o quatre, de disset. Jo en tinc tres, les altres se les va quedar en Llaudó i les altres tres més, el Cabeza.

Totes eren per l'estil i deien coses com ara "*Per la JEV cap al cim*", que era una consigna que teníem nosaltres. O "*El dissetè pic de l'excursió major*", que de fet no diu res. O "*Catalunya comtat gran tornarà a ser rica i plena*", "*Glòria catalans cantem que ens senti l'ànima, tots amb una sola veu, visca la pàtria*", això ho tinc gravat.

El fotut és que nosaltres, tan innocents, ho signàvem, que si no ho haguéssim fet, haguéssim pogut dir que ho havia pogut fer qualsevol altre. Però nosaltres no, estàvem compromesos des del primer moment¹⁸.

I ens agafava un canquel: el judici

Si nosaltres ho haguéssim sabut, no ho haguéssim fet, això. Perquè no ho vàrem fer per provocar. Jo ni ho sabia. Quan vàrem anar allà les targes les duia el Llaudó. Jo sóc catalanista i ell ho era tant o més que jo, i va dir que deixaríem aquelles targes i que hi posaríem estrofes catalanes. A mi no se m'hagués ocorregut, no perquè no ho sentís... però la tonteria era de firmar-ho. Això vol dir que ho fèiem de bona fe, que pensàvem que fer això no era res... però això era molt per a ells. Era com deixar una llavor, i si aquesta llavor fructifica, creix. Si aquest centre excursionista

¹⁷ Segons Joaquim Cabeza, en Torras hauria anat a buscar un llibre de registre per presentar-lo en el moment del judici, perquè el magistrat es fes una idea de què es tractava. Hauria anat al pic de l'Infern a buscar-lo, perquè va demanar-ne alguns a certes entitats excursionistes, però no els varen voler deixar. En el mateix sentit s'expressa el relat de Josep Llaudó (p. 67-68).

¹⁸ Algunes de les targes que es conserven i que han estat publicades, només les varen signar els germans Milà.

català comença a agafar més socis que la Falange, ja no hi hagués anat ningú, a la Falange. Les desfilades a la Rambla haurien resultat inútils, si la gent no hi hagués anat. Per això ho tallaven de soca-rel. Volien manar ells, i ho varen aconseguir d'aquesta manera, fins que va morir Franco.

Abans de la guerra, a Vilafranca, no hi havia excursionisme, només alguns excursionistes feien aplecs i fontades; coses culturals, però pujar muntanyes no. Alguns d'aquests excursionistes varen passar a Falange. Perquè llavors o feies això o t'avorries.

Jo tenia amics, uns bons amics excursionistes, que eren de Falange. Anaven dos pujant a l'Aneto, i el segon, el Grau, es va espantar. En Gol, que era bo, però falangista, explicava com una epopeia que havia arribat al cim, havia agafat el llibre de registre i l'havia dut al Grau que s'havia quedat abans del pas de Mahoma. Aquell va firmar sense haver arribat al cim. Com si hi hagués arribat. Això m'ho va explicar el Gol, però ell era de Falange i jo no. Ell es deixava entabanar per tot, perquè li donaven calçat, vestit, cotxe, en els campaments no s'havia de preocupar de res... Era fàcil canviar-se de camisa i seguir el corrent. Jo navegava sempre contra corrent, i en aquestes condicions has de fer doble esforç. *I a lo millor t'ofegues*. Ell no, deixar-se anar pel corrent, si troba una roca reposa, i que no els falti res. Això és el que ha fet la majoria de gent. Per això varen durar, perquè reprimien als qui anàvem contra corrent. A més a més ens reprimien.

La gent estava tan controlada que deia que era inútil fer oposició. Jo no feia oposició directa, m'abstenia del que passava. Com si no hi fossin, com si no visqués en aquella època, fèiem nosaltres. Si ells anaven aquí, doncs nosaltres allà. L'any que va passar Franco per aquí, tothom estava a la carretera, amb els marges plens de *civils*. Aquell dia jo no hi anava, allà. Doncs jo me'n vaig anar a l'altra punta. A Sant Pau, on no hi eren. I la gent no, anaven a aplaudir-lo, encara que no ho sentissin. Aquells anys varen ser així; es vivia així. Per poder respirar tranquil havies de ser d'ells, o fer-ho veure encara que no ho sentissis. Però no hi havia cap altra opció i no es veia un final, no semblava que hi hagués final. La gent deia que per haver-se d'avorrir preferia menjar el que li

donaven. Nosaltres, si no hi havia menjar, no menjàvem, o menjaríem el que fos. No anàvem a tirar bombes contra el sistema, però tampoc no hi col·laboràvem. Vèiem que era inútil. Si ho feies t'exposaves al pitjor. Per això vàrem ser tontos de signar. Si només haguéssim deixat les targes sense signar, se n'hagués pogut parlar. Però nosaltres érem conscients que fer això, allà dalt, no era ser antisistema. Era defensar la cultura que teníem, la nostra, les nostres arrels. Res més que això. Perquè les frases que vàrem escriure no deien mal de ningú.

Si es llegeix la sentència de condemna, tot es resumeix en el fet de què els qui diguéssim això fóssim catalans. Si ho llegiu ara, fa riure. Perquè ens varen condemnar per propaganda il·legal.

Tot plegat em va generar una ràbia, una impotència. Ja no podíem anar al Pirineu, ja no tindríem ni salconduit ni res. Però en Llaudó i jo no vàrem afluixar, sempre anàvem sortint, d'amagat. No vàrem parar, varem tornar a sortir de seguida, sense passaport, i quan els veiem, a córrer! Així anàvem.

Quan anàvem pel Pirineu, sempre vigilant; quan vèiem una patrulla, sempre procuràvem ser a la frontera d'Andorra o d'on fos i fotre'ns a dintre, i ja no podien venir. Llavors travessàvem tot Andorra. Una vegada, anant aquí al Salòria, vàrem baixar pel barranc de l'Infern, vàrem passar a baix, vàrem fer tot Andorra i vàrem pujar al Pas de la Casa i vàrem anar a sortir a la Cerdanya perquè no ens veiessin. El cas és que no vàrem parar mai de fer excursions.

En Llaudó tenia família aragonesa, per part de la mare, però el pare era de la Cerdanya, i ell també hi havia nascut i hi tenia cosins i oncles i altres familiars. I hi anàvem molt, a la Cerdanya, i quan ens empaitaven anàvem a casa seva a passar uns quants dies, amagats a la pallissa. Teníem coratge. En canvi el qui s'espanta, res. Nosaltres no, donàvem la cara. I així m'he anat fent gran.

Passava el temps i ens anaven dient coses: que si a fulano l'han agafat perquè ha fet això o allò, per coses antifeixistes, no excursionistes. A tal altre l'han ficat un any a la presó... I ens

agafava un canguel, i ens anàvem preparant per tot el que havia de ser el procés.

Com que això havia passat a la província de Lleida, el procés s'havia de celebrar a Lleida capital. I sí, sí, anar preparant-ho tot, llogar un advocat, un procurador, i *gastos* i tot, per defensar-nos, pel que sigui...

A mi, em va agafar un canguel, i pensava “i si m’agafem? Jo sóc dels espais oberts, només que em tanquin un mes sóc mort, jo; i em tancaran més d’un mes. Cadena perpètua no, però això no ho puc aguantar”.

Al 1951 ja estava cansat de tot, el pas del temps em feia posar més nerviós. En aquestes que veig un anunci al diari, a *La Vanguardia*, de l’ambaixada de Bolívia i vaig cap a Barcelona, em presento... Demanaven gent per anar a colonitzar l’altiplà. Bolívia és el lloc més dolent d’Amèrica del Sud; el més pobre, pobre pobríssim. I, com que volien pagesos, em dic “jo sóc pagès”. Em donen papers perquè els ompli, que aniria allà per deu anys.

-I quan marxaré?

-Quan vulguis, t’esperem allà –em diuen.

-Allà no –responc-. Què no em vindreu a buscar a França?

Perquè jo m’havia d’escapar. Jo deia que aniria a Marsella, perquè en aquell moment no hi havia cap avió de línia que fes transport de turistes.

-No, vés-hi per on vulguis, però nosaltres ens farem càrrec de tu quan arribis allà –em varen respondre-. Allà et donarem un tros de terra, una parcel·la, un burro o un cavall, el que sigui, material per fer-te una barraca, i llavors tu ja t’apanyaràs. I llavors per sembrar... -tot això em varen prometre.

-I quan val, el bitllet –pregunto.

-10.000 peles.

-Hòstia no les tinc les 10.000!

Això era l’any 1951, dos anys després dels fets. Això era abans de processar-nos i sempre estava patint. Total, que no vaig poder

anar a Bolívia perquè no tenia 10.000 pessetes. Si no, avui dia no fóra aquí. Potser millor, perquè allà, avui, fóra traficant d'opi o vés a saber què!

La qüestió és que amb penes i treballs arriba l'hora del procés i ens presentem a Lleida, a la jefatura provincial de Lleida. Tots quatre al banc dels acusats.

- Pel que han fet i pel que han dit i per tot això, se'ls condemna a sis mesos i un dia de presó –diu la sentència.

Hòstia, sis mesos i un dia, això no ho podem aguantar!

- I se'ls descomptaran tres dies pels dies que han estat presoners a Lleida.

I dic,

Què és això d'un dia?

I llavors l'advocat, un catalanista de Barcelona, que es deia Oriol Maluquer de Motes, diu:

-Les penes es divideixen en tres categories. Una, penes lleus, d'un dia a sis mesos. Sis mesos i un dia a sis anys, pena mitjana. Sis anys i un dia a cadena perpètua, pena greu.

I nosaltres teníem pena mitjana, per dir “Visca Catalunya!” dalt d'un pic de tres mil metres. No era una pena lleu, era mitjana.

Amb aquestes l'advocat diu,

- Bé, avui us porto una sorpresa –va dir; això era al 1951.

Què va passar l'any 1950? Que era Any Sant. Cada 50 anys és any sant i des del Vaticà donen un indult a tots els presos polítics que no hagin estat embolicats en afers de sang. Demanen, no donen, a les nacions del món que tots els presos polítics sense sang siguin indultats. I l'advocat ja l'havia demanat i diu,

- Guaita'l, ja està atorgat.

O sigui, que ens varen condemnar i absoldre el mateix dia. Si no, haviem de fer sis mesos i un dia de presó, per escriure “Visca Catalunya” dalt d'un pic. No per dir “mori Franco”, això nosaltres mai no ho vàrem fer; mai no ens vàrem posar amb el partit. Només dèiem coses de la nostra parla, de la nostra cultura i així.

La sentència diu que ens condemna perquè dèiem “visca Catalunya”, o “som i serem gent catalana tant si es vol com si no es vol”. I que, donada la nostra condició de catalans, no ho podíem dir. L’advocat ens va dir que tot es concloïa en això. Tot el procés es basa en això, un català no podia dir visca Catalunya. Que ho hagués dit un madrileny, o jo que hagués dit visca Madrid, no hagués passat res. Un madrileny, haguessin dit que feia broma, però un català no, perquè aquest ho diu de cor, i no ens podien veure.

- A més -afegí l’advocat per consolar-nos una mica-, pel que avui us condemnen un altre dia us poden condecorar.

Ara voldríem anar als Alps, però no tenim passaport!

Llavors va anar transcorrent el temps. Nosaltres no teníem passaport, no ens el donaven perquè estàvem fitxats i teníem antecedents penals. Encara que ens haguessin indultat, constava a la nostra fitxa i no ens podien donar el passaport. Seguïem anant pel Pirineu fins que va arribar un moment que no es necessitava el salconduit¹⁹. Mentrestant, ningú no ens deia res. Sense estar federats en cap centre, perquè no podíem, perquè la Federació, quan varen passar els fets de 1949, va prendre poders pel seu compte. I ens varen treure automàticament abans d’haver-hi sentència. La FEM va procedir per iniciativa pròpia, va tirar pel dret, pel seu compte, sense demanar cap informe judicial. Ens varen expulsar a perpetuïtat de l’esport²⁰.

Com que no podíem estar federats, per continuar sent socis del centre de Vilafranca ens posàvem un nom fals. Jo era en Pilim primer i el meu germà en Pilim segon. Vaig demanar si em

¹⁹ Joaquim Cabeza ens ha fet saber que va ser l’any 1955, arran d’una visita de Franco a Catalunya, quan es va derogar el decret que exigia la possessió del salconduit per anar a la frontera.

²⁰ Aquesta expulsió va ser revocada l’any 2004 arran de la publicació d’una entrevista a Josep Milà a la revista *Vèrtex* en la qual es va posar de manifest aquesta situació. L’aleshores president de la FEDME va demanar disculpes per escrit als afectats (s’ha consultat l’original de la carta adreçada a Joaquim Cabeza).

De tota manera, el relat de Josep Llaudó (p. 69) diu textualment: “*I em sembla que va ser l’any cinquanta-set que se’ns concedeix poder reingressar a la Federació*”.

volien, em varen dir que sí, però vaig dir que jo també volia pagar, que volia contribuir.

Amb en Llaudó vàrem seguir fent excursions pel Pirineu i amunt i avall. Fins que un dia vàrem dir:

-Hem d'anar als Alps, al Mont Blanc.

Però per anar al Mont Blanc es necessitava el passaport. En aquells anys tenia un amic –en Fidel Junyent Martí- que havia vingut d'un batalló de treball del Valle de los Caídos, que es va casar amb una mestra que era del nord, d'Astúries, d'Oviedo. Aquesta noia, que es deia Helena Sánchez, tenia un pare a qui els *rojos* havien tancat a la presó, i en aquells anys ella va venir com a exiliada a Catalunya, amb la seva mare²¹. El seu pare va morir quan va sortir de la presó. Es va casar amb el meu amic.

Feia de mestra a Barcelona, però tenia un alt nivell cultural. Així que va fer oposicions, perquè va veure que buscaven gent per a la Jefatura Superior de Policia de Barcelona, i va treure el primer lloc, i la varen posar a passaports. Al registre de passaports.

Aquest meu amic tenia una casa a Capellades, on anàvem tot sovint, i en Llaudó passava diapositives de les excursions –en Llaudó era un gran fotògraf- i ella ens feia un gran dinar o sopar a casa seva. I li vàrem dir:

-Ara voldríem anar als Alps, però no tenim passaport.

I va dir:

-Esto lo arreglo yo. Vosotros no hagáis ningún paso.

Li vàrem donar el carnet d'identitat o no sé què i ella va fer les diligències. Havia d'anar a antecedents a buscar la fitxa i va donar que no hi havia res. I a partir de llavors, sempre ens va treure el passaport i no va passar res²². Ara aquesta dona ja és morta i ell també, per tant ja es pot dir.

²¹ Després de sortir de la presó, el pare, que havia estat militar al servei de la República, i tota la família varen viure una situació d'ostracisme a la ciutat d'Oviedo que els va obligar a traslladar-se a Barcelona. Més endavant, aquesta dona, Helena Sánchez, va anar a fer de mestra a Vilafranca, on es va casa amb Fidel Junyent.

²² Segons Joaquim Cabeza, també els ajudava a tramitar els salconduits.

Això era al 1960 i aquesta és la història de pujar al Mont Blanc

Vàrem poder anar als Alps, ell i jo, amb tren, a l'any 1960. I jo hi vaig anar amb xiruques. Fins a llavors sempre havia anat amb avarques pel Pirineu. Jo només treballava al camp i sortia a la muntanya, però no tenia informació ni res.

Aquí, a Vilafranca, ningú havia estat ni als Alps ni res. En Llaudó s'estava a Barcelona, treballava a la Caixa de Pensions i tenia un alt nivell cultural. Només ens trucàvem per telèfon el dia que calia i miràvem com anava la feina del camp. Ho lligàvem tot per telèfon. Ell preparava els papers, els trajectes del tren que havíem d'agafar. Dels passaports me'n cuidava jo; ell feia la part tècnica de la muntanya, jo la part pràctica. Quan arribàvem a la muntanya jo sabia més que ell, només veient-ho, de les vies, del lloc; jo era pràctic i ell era teòric, però ens aveníem. Ell també era fort.

Marxem en tren cap als Alps. Vàrem fer diversos canvis i arribem a Chamonix. Aquí ens dirigim al refugi dels Amics de la Muntanya, una barraca que hi havia allà a Chamonix, a sopar, pel nostre compte. Allà, només hi dormíem. Al vespre es presenta un madrileny i diu:

-¿Aquí hay dos catalanes que suben mañana al Mont Blanc?

Nosaltres li responem:

- Nosotros somos dos catalanes y mañana hacemos el Mont Blanc, pero a ti no te conocemos, no sabemos nada... -no li vàrem pas dir amb mala sombra- los que buscas deben ser otros, porque a ti no te conocemos.

I ell respon:

- Es que no los conozco y me han dicho que hay dos catalanes que suben al Mont Blanc mañana, y quería decirles que si quieren que les acompañe.

En Llaudó era molt bon xicot, jo era més malparit que ell. Així que dic:

-¿Qué has hecho tú?

Diu:

- He subido tres veces al Aneto.

-¿Cuándo?

- Hace tres años o cuatro, la última vez.

-Aquest paio és bo però està desentrenat -li dic a en Llaudó, veient que no havia fet res- serà un destorb, i nosaltres hem d'anar a totes, no sabem on anem, però hem de pujar el Mont Blanc.

-Però, que el deixarem? I si el prenguéssim?

-Si el prenem no el podem deixar, eh?, passi el que passi l'haurem d'arrossegar, tant si arribem a dalt, com el que sigui.

I decidim que ens l'enduem.

Ell ens ve a buscar. Resulta que era metge, ric, riquíssim, amb un Rolls. La seva dona ens porta a les Houches, i se'n torna. Pugem amunt, cap al refugi. Quan hi vàrem arribar, ja no s'aguantava, aquell paio.

Llavors comença a nevar. Aquella nit, no va ni sopar ni dormir ni res en tota la nit. En Llaudó era més fluix que jo. Jo res, no em dóna mai res a la muntanya, ni mal de muntanya ni res.

Dues nits més vàrem haver de dormir allà pel mal temps. El tercer dia sortim al matí i amunt. Jo al davant, el madrileny al mig i en Llaudó al darrere. Lligats amb una corda ben curteta. Jo estirant perquè aquell paio no podia.

-Hem d'arribar a dalt.

-Dejadme.

-No, nano, no. No et podem deixar aquí, no.

El cas és que vàrem arribar a dalt, al Mont Blanc. Jo estirant i ell apretant-li el cul. I arribem a dalt: mort, mort, disfrutant, ui què bé!

I llavors em diu, a mi:

-Ese tío tira como un mulo.

I com que era metge, diu

-A ver, quiero saber una cosa...

Em pren el pols, mira el rellotge:

-Ahora lo entiendo.

Mira el pols d'en Llaudó, mira el seu

-Ahora lo entiendo

Al cap de cinc minuts de ser a dalt en Llaudó anava a 150 pulsacions per minut. Ell anava a 180. Jo anava a 90. Al cap de mitja hora de ser a dalt, ja havia baixat. Jo ja anava a 60 pulsacions. I quan vàrem ser a baix a Chamonix jo anava a 50 pulsacions, un pols normal. Ja sabeu que el Messner, tots els ciclistes, el Bonati, els bons muntanyencs són bons perquè poden desenvolupar més el cor sense cansar-se. Jo no sóc com en Bonati, però un entremig. El normal era anar a 60, jo anava de 50 a 52-55. I aquests van de 30 a 40 pulsacions per minut.

Content perquè havia arribat a dalt, quan vàrem arribar diu:

-Bueno, mañana estáis invitados... Estáis invitados a comer en el restaurante, en el hotel des Étrangers.

Cinc estrelles! I sí, sí, nosaltres amb les xiruques! Tot el que teníem ho dúiem a sobre!

Aquell mateix any vàrem intentar el Cerví i no vàrem poder fer-lo perquè estava ple de neu. Jo amb xiruques. Jo només duia això, amb màniga curta, un anorac plegat a dintre. Així vaig pujar al Mont Blanc. L'equip que duia era un anorac prim de roba i res més, ni jersei de llana ni res, camisa i samarreta i prou.

Vaig tenir congelacions, anava amb guants de punt, perquè al Pirineu anava sense, i allà en vaig comprar uns.

A l'hotel dels Etrangers, ell, la seva dona, el meu company i jo. Un cambrer cadascú al seu darrere. Cinc ampolles: vi blanc, vi negre, cava, aigua i licor. I encara no feies un glop d'una cosa, ja t'omplien el got. I vaig dir:

-Ja en tinc prou.

-Tú cállate que pago yo. Y aquí no se dice nada.

Això era al 1960 i aquesta és la història de pujar al Mont Blanc.

¿Esto ya estaba aquí antes?: del Cerví al Penedès

Va ser tant èxit, em va agradar tant, la primera vegada d'anar als Alps! Llavors, com que en Llaudó tenia bones relacions a Barcelona, hi havia un agregat a l'ambaixada de França, en Claude Colin, que era esportista. I aquest va anar al Centre Excursionista de Catalunya. (En Llaudó primer era de l'Aliga, però després va passar al CEC, dins del qual va ser director de la revista *Muntanya*.) Quan en Colin va anar al CEC i va conèixer en Llaudó, aquest li va dir que havia anat al Mont Blanc al 1960. Això era al 1961, i en Colin li diu:

-Si quieres podemos ir con mi coche.

En Colin parlava en castellà, perquè era francès, però ens enteníem en castellà.

I en Llaudó em diu:

-Què, que vols venir?

I jo dic que sí. I tornem-hi.

Llavors em vaig comprar unes sabates i un bon anorac. Hi varem anar una altra vegada i varem fer el Mont Blanc, el Cerví, la dent del Gegant, i una pila de quatemils, la mar de bé.

En Colin, era esportista, però no muntanyenc, esportista de tot. Era jove, ja havia fet el servei militar, en aviació, després feia esgrima, motorisme, carreres de cotxes, coses així, coses de risc... Abans de venir al Mont Blanc ja havia fet excursions pel Pirineu, o sigui, que era fort però no tenia maduresa muntanyenca.

Quan vàrem arribar amb el seu cotxe a Chamonix, la primera cosa que mira diu:

-¿Eso ya estaba aquí antes? – es referia al cim del Mont Blanc

Ell havia estat a Chamonix, a prendre vistes, passant per allà amb el cotxe, però els turistes només miren aparadors i no es fixen en

la muntanya. Per això, com que l'escalador va a la muntanya, diu "¿Eso ya estaba aquí antes?"

L'any 1960 no vàrem poder pujar al Cerví perquè va fer dies de mal temps quan érem al Mont Blanc, i allà es va posar tot de neu. I consti que ho vàrem provar, vàrem arribar fins al refugi que hi ha al mig (cabana Solvay)... jo amb les xiruques... i vaig haver de tornar avall. Però al 1961 el vàrem fer.

La tornada a Vilafranca va ser una altra apoteosi. Primer, al 1960, no em varen fer gaire cas, hi vaig amb xiruques i tot allò perquè només vàrem fer el Mont Blanc i un altre pic de res. Ho vaig comentar, però va passar desapercebut. En canvi, al 1961 va ser apoteòsic, allò del Cerví. El Centre Excursionista Vilafranquí em va proposar com a millor esportista de l'any. Però hi ha una cosa d'aquest centre que convé explicar.

El Centre Excursionista Vilafranquí, al principi, havia estat la Joventut Excursionista Vilafranquina, però va haver de tancar a causa dels falangistes, perquè al veure que no varen poder amb mi, van posar unes excuses de què a un pic d'aquí, el Montagut, en un registre que hi havia, uns nois joves de Vilafranca, de 15 o 16 anys, de casa bona, varen agafar les targes que hi havien trobat, que deien "Hem arribat aquí dalt al cim amb bon temps" i firmaven. I ells hi van escriure "Mori Franco i mori Espanya".

Això ho varen posar els falangistes i llavors ho varen presentar a les autoritats locals i, en veure-ho, ja varen tenir excusa per tancar el centre. Però justament aquells tres o quatre nois eren de cases bones de Vilafranca. I no els podien fer mal; els varen tenir tres o quatre dies a la presó municipal. Però ja varen tancar el centre com a cosa preventiva. Varen tancar el centre, els varen denunciar i no els va passar res. Però els pobres nois, es varen espantar. Els familiars varen haver de córrer! Ells no havien estat, no ho havien fet. Ni se'ls hauria ocorregut, però el que pretenien ja ho varen fer: tancar el centre. Des de llavors varen haver de fer una delegació de la Agrupació Excursionista de Catalunya. Això era al 1950, quan encara no ens havien jutjat.

A Vilafranca hi havia una eufòria de Falange en contra de l'excursionisme; però també hi havia una gran força en favor de

l'excursionisme dels qui deien que això era una cosa que anava bé per a tot, per demostrar que encara existia. Però miraven d'ofegar-ho, perquè el govern que hi havia era anticatalanista, no volien que hi hagués res de coses que poguessin atemptar contra el govern de la "nación" i els drets "espanyols".

Per això ho varen presentar al jutjat i varen fer clausurar el centre per antifeixista. Amb la Joventut clausurada, es va constituir el Centre Excursionista Vilafranquí, que era la continuació d'un que hi havia hagut abans de la guerra.

Després de tornar del Cerví, es va tornar a parlar de mi, als diaris del Penedès, i els del Centre em varen proposar de ser el seu candidat a millor esportista local. Jo no ho podia ser, perquè no podia estar federat, però el centre em tenia com a actiu i pagava la quota sense tenir targeta, amb un nom fals. Així que, veient que havia pujat allà i que cada any es triava el millor esportista de Vilafranca, de tota classe d'esports, varen decidir proposar-m'ho. Els del Centre s'hi presentaven cada any i no treien res, perquè no feien gaires coses interessants (anaven al Montseny, al Ports de Beseit i coses així).

Així que els del Centre em demanen si em presentaré i jo dic que sí, però que jo no estic federat i que no sé què passarà, que potser també tancaran el centre... Malgrat tots els impediments, decideixen que val la pena de provar-ho, perquè aquell any tenien un bon candidat, i no podien desaprofitar l'oportunitat.

Total, que em presento per millor esportista i trec el primer premi. Millor esportista de l'any 1961. L'elecció va ser al març de 1962.

Em va proclamar millor esportista l'alcalde de Vilafranca, la mateixa persona que deu anys abans, després de l'enrenou de les targes dalt dels cims, havia afirmat "Este no es de los nuestros", quan se li havien demanat informes a l'Ajuntament. Tinc una foto en què ell em dóna la copa i la mà.

Ja ho va dir el nostre advocat, que era un catalanista, en el moment de dir-nos que estàvem processats:

-No patiu per això, que pel que avui us condemnen, un altre dia us poden fer un monument, un carrer o alguna cosa...

Una excursió d'excombatent

Un dia dic al Llaudó d'anar al Salòria i hi vàrem anar. El vàrem fer i li vaig ensenyar els llocs on havia passat la guerra. I després, vint-i-cinc anys després de la guerra, vaig voler tornar-hi. Era el 1963 i hi vàrem anar amb el cotxe. Ho vaig organitzar a Vilafranca amb en Fèlix Massachs, l'Àngel Julià i altres. Hi vàrem anar set o vuit, amb la dona. Jo llavors tenia un 600, i cap allà! Vàrem anar fins a l'ermita de Santa Magdalena amb el cotxe, des de la Farga de Moles, per una pista de terra.

Vàrem acampar allà, al costat del riu, i vàrem fer un foc de camp. Vàrem pujar al Salòria, 25 anys més tard. Arribant la nit, sopem i quan preparàvem les motxilles per marxar, al dia següent, arriben cinc jeeps. Es paren i baixen gent molt més gran que jo, un sense braç, l'altre coix. Jo estava força millor que ells, per haver fet exercici. Eren excombatents. Ens vàrem saludar i un va començar a explicar on havien ferit un amic seu, al darrere d'una roca; l'altre explicava com havia perdut el braç al darrere d'un arbre. I jo vaig dir que també hi havia estat. Però no em varen fer ni cas. Com si no fos veritat. Finalment vaig explicar que arribant a Vall Ferrera, prop del poble d'Ainet de Besant, en un forat a la vora de la carretera, hi havien enterrat, uns sacs de bacallà que els de Sanitat havien donat per dolent i que quan passàvem nosaltres el desenterràvem, el posàvem al riu tota la nit i al dia següent ens el menjàvem. Qui no té manies pot sobreviure.

Llavors em varen reconèixer que hi havia estat i que era un d'ells. Algú va dir que allò només ho podia saber algú que veritablement hi hagués estat, algú que ho hagués viscut, perquè els llibres d'història de la guerra no ho expliquen. Varen continuar fent la seva excursió commemorativa i nosaltres vàrem anar al Salòria. Tot va anar molt bé i al vespre, sopant, vàrem veure que tornaven els jeeps amb els llums encesos. Es varen posar en filera i del cotxe estant varen treure el puny enlaire i varen començar a cantar l'himne de l'exèrcit popular. I nosaltres ens hi vàrem afegir:

“Un dia tràgic la gent més innoble d’aquesta terra
Desfeien la pau i el vil feixisme alçat contra el poble
Volia per sempre fer-nos esclaus
Vingué la guerra ferotge, sens treva
Al nord, al centre, al sud i al llevant
I arreu d’Espanya s’alçà la gran lleva de voluntaris
Que lluiten cantant
“Endavant”
Amb fúria i disciplina enfonsarem a l’abisme
Al criminal feixisme, l’exèrcit popular. Endavant.”

Acabem de cantar, tanquen les finestres, marxen i ningú no diu res més. I tots vàrem coincidir que havia estat maco, tot plegat. En aquell moment cada partit tenia la seva cançó, i jo me les sé totes. Perquè al camp de concentració de França cadascú cantava d’acord amb les seves influències partidistes.

Tot ho he fet dels seixanta anys en amunt: pel món amb una motxilla a l’esquena

L’any 1964 vaig anar al Naranjo, poc després de comprar el cotxe, que ho vaig fer al 1962.

L’any 1965, amb 44 anys, estava en plena forma. Amb en Llaudó i un altre, en Bau, de Molins de Rei, baixant del Mont Blanc vàrem veure que hi havia una agulla de neu en una cresta que es ficava dins d’una esquerdada. I en Llaudó diu:

-Quina fotografia més maca si hi poguéssim arribar.

Ell era molt imaginatiu per fer fotos. I jo li dic:

-Explica’m què vols fer.

M'ho explica i dic “fet, vinga”. Li dic que s'encordi i el faig baixar a dins de l'esquerda. Es posa a lloc i li dic que s'esperí. Li dic a en Bau que m'asseguri i em situo a la punta de l'agulla. En Llaudó fa la foto i després en Bau m'assegura, pujo i assegurem en Llaudó perquè surti. El resultat és una fotografia espectacular que podria anar a la portada de les meves memòries.

Durant la meua vida excursionista he voltat tot Espanya província per província, he pujat el pic més alt d'Espanya de cada província, incloses les illes, el pic més alt de cada nació d'Europa i el pic més alt de quatre continents del món. Em falta l'Everest, que no l'he pogut fer perquè quan tenia condicions no em donaven passaport i després no he pogut. Ara he fet un tresc per l'Everest, pel Nepal, però tresc; hi he anat als setanta anys. Tot ho he fet dels seixanta anys en amunt. Als setanta anys vaig fer el Kilimanjaro, el pic més alt d'Àfrica.

També he anat a Nova Zelanda, per pujar al Mont Cook. Hi vàrem anar amb un avioneta que ens va deixar enmig de la glacera, on va aterrar amb patins.

També he estat a l'Iran. Això, a la gent potser no li dirà res, però per mi val tant com pujar al Mont Blanc. Jo sóc pagès i treballo la vinya. Quan vaig anar a Iran vaig veure les primeres vinyes del món, que es varen formar allà. En una excursió que hi vaig fer, del cotxe estant, passant per un oasi, veig una cosa estranya i dic “pareu, pareu”. Es pensaven que tenia un còlic, cosa normal allà, pel menjar i la beguda.

Paren, baixo del cotxe, entro i començo a tocar coses. Els altres ni varen baixar, em varen tirar una foto des del cotxe. S'hi veu un oasi, amb la muntanya i una mica d'aigua. És la vinya que podria ser la més vella del món. Bé, el suport, perquè la vinya no dura mil anys, però els suports, que són fets de terra pastada, duren més de mil anys i el vent els erosiona, perquè gairebé no hi plou mai. I això suporta el cep, i el cep el van renovant, perquè no els dura mil anys. Però això són els orígens de la vinya més vella del món. I per a mi això tenia un gran valor.

També he fet altres coses. A la muntanya he obert camins. El grau del Carrasclet el vaig organitzar i obrir jo. Vaig anar-hi a treballar

tretze festes seguides. En Kildo Carreté, que és molt traçut, va forjar el cartell metàl·lic que hi ha col·locat.

Durant la meua vida excursionista he estat soci del Centre Excursionista Àliga, a més de la JEV, que no estava ni federada, i era una organització dins del Museu. En Llaudó em va fer apuntar a l'Àliga –ell ja ho era- perquè així tindria més coses i facilitats.

Durant la meua vida, mai no anava al cine, només treballava, i els diumenges, sempre sortir a la muntanya, primer amb trens i cotxes de línia. Després, quan vaig tenir cotxe propi, ja a les meves. N'he espatllat cinc de cotxes a la muntanya, de nous, eh!

No he viscut per res més. El Mercedes tot terreny d'importació és el que més m'ha durat. Li he fet fer molts quilòmetres. El primer 600 em va durar 65.000 km. El vaig fer malbé per camins de pedres.

Amb el Mercedes he anat a tot Europa, he anat a Grècia, a Iugoslàvia, a l'Olimp, a Turquia, al cap Nord, a pujar el més alt de Suècia, el de Noruega, cinquanta vegades als Alps, les Dolomites, el Tirol, l'Atles... Més que res el feia servir per anar a la muntanya i ara encara el faig servir. M'ha donat un resultat terriblement bo.

Un que sabia que buscava un landrover que anés bé em va dir que en tenia un de nou, acabat d'arribar de proves a Barcelona. El provem, no duent-lo jo, perquè jo no el sabia portar, i veig que puja per uns *puestos* i que t'hi senties bé. En aquells moments m'havia trencat l'esquena²³ i no podia anar amb segons quin cotxe. I amb aquell hi anava bé, i era fàcil de conduir, que ho vaig provar en llocs fàcils.

A partir de llavors el vaig equipar de dins posant-li només una plataforma que va collada amb dos cargols i que es plega com si fossin unes tapes. Així hi podia dormir a sobre amb un matalasset primet de dos dits. A sota hi posava tot el menjar, el beure i tot

²³ Aquest fet va succeir al desembre de 1961, mentre esporgava un ametller. A resultes dels fets, Josep Milà va anar enguixat durant mesos amb el que en diu un *escafandre* que li immobilitzava la part superior del cos i li agafava el cap.

Bo i enguixat, Milà va seguir caminant; ara bé, algú li duia la motxilla. Recuperat, d'ençà de llavors no ha volgut carregar pes mai més. Per això moltes vegades ha duplicat el recorregut o el desnivell de les seves excursions, per evitar haver de fer un bivac i dur la tenda a sobre.

això, i llavors hi podíem anar fins a tres persones. I tres persones anàvem per tot Europa sense entrar mai a menjar ni a dormir enlloc. Dúiem tot el que podíem, i amb el que vaig estalviar prenent un pernil, pa i vi de casa (només comprant llet, carn i tot el que es passa a fora) el tinc amortitzat de sobres, de sobres de sobres.

Als Alps hi anàvem dues o tres vegades l'any.

Quan vaig provar el cotxe, tot Europa amb cotxe. I quan l'any 1973 vaig pujar en un avió, perquè em varen dir que un grup sardanista del Vendrell feia una excursió a Nova York per 14.750 pessetes deu dies a Nova York, tot comprès, visitant les cataractes del Niàgara, Washington...

Quan vaig tornar rumio i dic:

- Colon va estar tres mesos per arribar-hi, i no sabia on anava ni si tornaria. I jo totes les excursions bones les puc fer a partir de l'octubre perquè llavors ja he collit el raïm, ja està tot fet i fins que no has podat al primer d'abril tens cinc mesos per podar la vinya i arreglar-la. Tant és que ho facis a l'octubre com al març. Doncs podria marxar. I al món no sempre és hivern a tot arreu. Si vas a l'hemisferi sud, a l'estiu és l'hivern d'aquí, si vas a Austràlia o Nova Zelanda igual.

Per això, quan he arreplegat la collita i tinc ocasió de no perdre res per la que ve, i tinc les pessetes per anar-hi, doncs me les gasto per a això. Des de llavors, cada any, almenys un viatge a Amèrica. Un any n'hi vaig fer tres. Al gener vaig anar a Cuba, on també he tingut una altra sort, la sort de tenir una neboda cubana que treballant amb altres immigrants varen fer fortuna i tenir fills (es tracta d'una meva germanastra, que es va casar amb un industrial de Terrassa i que en el moment d'haver de tancar la fàbrica se'n varen anar als Estats Units). I jo els anava a veure de tant en tant. Els feia gràcia que hi anés. Des d'allà anava a Alaska o al Canadà.

Al mes de juliol vaig anar al Perú amb una excursió del CEC i a l'agost al Canadà, a les Rocalloses, a fer un circuit per les muntanyes del Canadà. He estat a totes les nacions d'Amèrica central i del sud. Moltes vegades dos cop per any.

Quan anava amb el Llaudó, ell sabia l'anglès i el francès i ell dirigia les operacions de trànsit. Ara el que sento és no poder caminar, ara vaig d'excursió amb els vells. Els de la tercera edat, que no van a pujar muntanyes, et fiques en un cotxe i prou. Tres dies a la Vall d'Aran i fent excursions a Banyeres de Luchon, i jo deia aquí hi ha el port de la Picada, per on va passar el primer que va pujar a l'Aneto. Ara faig el que no havia fet abans.

Tenia la pell del peu com si fos un suro i l'esquena trencada

Jo tenia la pell del peu com si fos un suro, unes clivelles, unes durícies, jo podia anar descalç per sobre les pedres i amb unes avarques en tenia de sobres!

I sempre amb pantaló curt, al Pirineu. A l'hivern amb pantaló curt. Primer perquè no volia dur pes, però després ho vaig haver de fer per obligació.

Em vaig trencar l'esquena. Vaig quedar bé, tot i que no tinc gaire mobilitat i tinc uns nervis al coll i l'espatlla que s'hi m'hi poso pes em perjudiquen, sento unes molèsties... Així que a la motxilla només puc dur-hi un pes de 4 o 5 quilos. Per això he fet excursions de tres dies pel Pirineu sense dur gairebé ni menjar i de beure mai, mai. He passat dos dies sense beure gens, si no n'he trobat, d'aigua. I menjar poc, només dàtils i coses així.

I jo no volia que els altres m'ho dugessin, perquè eren més fluixos que jo i si els carregava amb el meu pes, encara dificultava més la seva marxa. Així que agafava el cotxe i anava al més a prop que es podia del cim on volia pujar. Per exemple, a la vall de Pineta, deixava el cotxe a baix, que hi havia un refugi de fusta. Allò està a 1.900 metres i hi ha 2.000 metres de desnivell llarg fins al cim. Jo marxava al matí i els altres anaven a acampar al balcó de Pineta. Doncs jo marxava a primera hora del matí, pujava, em reunia amb ells al Balcó, fèiem el Perdut per la cara nord, i després tornava a baixar altra vegada fins a Pineta. No volia dur ni

tenda, ni sac de dormir, ni fogó, ni res; i sempre de 2.000 metres me'ls tirava cada dia de pujada i el que fos.

He fet una excursió que no l'ha poguda fer ningú. És la vall d'Añisclo, marxar d'aquí per fer els 4 pics de 3.000 que hi ha a Ordesa: Mont Perdut, Cilindre, Sum de Ramond i la punta de las Olas. Ho tenia planejat i no vaig trobar ningú per anar-hi. I decideixo marxar, ara fa trenta anys, a les tres de la tarda, amb un 850. Condueixo 350 quilòmetres fins a la cova de San Úrbez. Dormo una estona, em llevo de fosc i amb la motxilla amb poca cosa faig tota la vall de Pineta, la font Blanca, el Balcó, el Punta de las Olas i el Sum de Ramond, el Perdut, el Cilindre, vaig fins al refugi de Góriz, salto cap al coll de Pineta i a dormir altra vegada, fosc i negre, a la una de la nit. Dormo tres o quatre hores en un bivac a la cova de San Úrbez. Sense fer parades, menjant una mica de pa amb tomàquet, una llauna de sardines, una fruita o el que sigui, i avall! Agafo el cotxe i a dos quarts de dotze era a Vilafranca.

Set-cents quilòmetres de ruta, 3.500 metres de desnivell i 42 hores de sortir de casa amb dos bivacs, tot per arribar a casa abans de començar la Festa Major de Vilafranca.

Això ho havia volgut provar amb altra gent, però mai no trobava ningú que pogués deixar la feina. I quan en vaig trobar un de jovenet i bo, en Pere Giró, ho vaig intentar amb ell i uns altres. Els altres es varen *rajar* i quan vàrem arribar a dormir al refugi i només ens faltava fer el Cilindre, ens va agafar una tempesta. I vaig dir “parem, que van mal dades”, en veure el primer núvol. Hi entenc molt en el temps i per això vàrem decidir parar.

Comença la tempesta amb molta electricitat i neu i pedra, i ja no vàrem tenir ganes de tornar-hi i vàrem baixar. Aquell dia l'haguérem feta, però no va poder ser per culpa del temps. Després ho he provat amb dos altres i no hi ha manera. Sol ho vaig fer, i amb companyia no. Perquè jo sabia el que podia donar i anant amb un altre no saps fins a on pots arribar.

Jo feia barbaritats, per això. He fet cinc vegades el Mont Blanc. I una d'elles, que venia en Llaudó, anàvem sis. I quan arribem a les

Houches per agafar el funicular, a quarts de set del matí, resulta que el primer telefèric no surt fins a les vuit. I dic:

-A les vuit, una hora i mitja? Jo marxo a peu.

I vaig marxar a peu (l'Àngel Julià també em va seguir) i els altres varen pujar amb el funicular i varen arribar primer, però quan vaig arribar al refugi de Gutter ja m'esperaven. I no els vaig deixar la motxilla, amb la motxilla hi vaig pujar. I l'endemà, sempre al davant. Em sentia fort, no és que ho vulgui dir, però ja us explicaran, que tots encara són vius. A mi no em feia res de pujar dos mil metres; ara, sempre amb poc pes. Si un va molt equipat i feixuc, no farà mai res a la muntanya. Ara, segons com t'hi jugues la vida, perquè la primera vegada que vaig anar amb xiruques al Mont Blanc...

Quan baixant vàrem arribar al refugi de Grandes Moulettes, havíem trobat neu tova per la gelera i, ja baixant, les xiruques se m'havien glaçat i es varen començar a desglaçar perquè feia bon dia. Em trec les xiruques i me les estava escorrent a l'entrada del refugi, on hi havia una plataforma de fusta. En Llaudó estava al darrere i al costat hi havia dos guies francesos. Com que ell els entenia perfectament em diu:

-Aquells dos estan parlant de tu i diuen que per culpa d'un imbècil com tu ells s'han de jugar la vida.

I tenien raó. Si em quedo per allà i han de fer un rescat... Jo era inconscient del que feia. Vaig anar allà perquè em vaig plantejar que si havia pogut fer l'Aneto amb avarques, per pujar mil metres més... amb unes xiruques n'hi hauria prou. Em vaig comprar unes xiruques i les vaig estrenar, i llavors tot ho feia amb xiruques pel Pirineu. Als Alps no, he fet 44 pics de més de 4.000 metres almenys una vegada, però llavors ja anava ben equipat. Però amb excés de pes, mai. En canvi n'hi havia de feixucs. Però jo no hi podia anar, feixuc, pel problema de l'esquena. L'última vegada hi vaig pujar amb una nena de 13 anys, la Pastoreta, ella i jo sols.

Això sí: abans s'havia entrenat pel Pirineu. A la cresta de Salenques, la nord del Perdut, l'Aneto, etc. Sols em quedava un dubte: l'alçada. I ho vaig solucionar d'aquesta manera: entre l'Aneto (3.404 m) i el Mont Blanc (4.808 m) calia primer pujar a

un pic intermig d'alçada, per veure com responia. Aquest cim va ser el Grand Paradiso (4.010 m), a la vall d'Aosta (Itàlia).

Com que el resultat de la prova va ser favorable, ja no em va quedar cap dubte. Però com que l'havia mentalitzada que al final hi hauria una aresta amb gel, molt difícil, a l'arribar al cim va exclamar:

- Això és el Mont Blanc? N'esperava més!

Darrerament ja portava nois i noies joves a la muntanya, fent-los de guia (aficionat, no oficial) i en una excursió al Cadí, pujant a la Canal Baridana, amb molta neu, jo anava al davant obrint pas i em diuen que una noia (que era la primera excursió que venia) se'n tornava enrere perquè estava molt cansada i a més estava espantada.

Dono instruccions a un dels que venia amb nosaltres sobre l'itinerari per on havien de passar i jo baixo corrent fins on estava la Carme. La resta va continuar l'excursió. Quan vaig ser amb ella, li dic:

- Reposem un moment, menja uns dàtils i veu un glop de vi – sempre en portava una ampolleta a la motxilla.

Després, amb un cordino, la lligo ben curt i per sobre de la neu que havien deixat els altres, arribem al cim de la canal Baridana uns minuts més tard que ells.

Quatre anys més tard vaig rebre una postal de l'Argentina on en una foto es veia l'Aconcagua i al darrere deia:

- Acabo de pujar el cim més alt d'Amèrica. A l'arribar a dalt vaig recordar aquell dia, al Cadí, que vares alçar la meva moral. Possiblement, si no ho haguessis fet, no hauria estat mai aquí. Gràcies, Milà – I firmava la Carme.

El comiat

Finalment va arribar l'any 1997 i, veient que les comes començaven a fer-me figa, vaig decidir acomiadar-me de l'alta muntanya. Quina seria la meva última ascensió, aquella que em pogués donar una satisfacció com cal?

En aquells dies vaig rebre una proposta del que havia estat el guia de la Colla Sardanista del Vendrell, en Joan Toldrà, que projectava una excursió turística a Austràlia.

I jo li contesto que hi aniré si m'acompanya fins al peu de l'Ayers Rock. Em contesta i em diu:

- Fet!

Uns dos-cents anys enrere, el capità Cook, de l'armada anglesa, arribà a Austràlia amb vaixell, i després de foragitar amb quatre trets els pobladors nadius d'aquell continent, clavà la bandera anglesa al sol en nom de la reina d'Anglaterra. I els aborígens, impotents, no tingueren altre remei que retirar-se al cor d'aquell continent sec i inhòspit.

Passaren molts anys fins que un dia uns exploradors descobriren al cor del continent australià un monòlit gegant (el més gran del món) de roca sorrenca vermella. Al seu peu, en unes coves, vivia una tribu d'aborígens que havia batejat el monòlit amb el nom d'Uluru.

Quan aquesta descoberta es va fer pública mundialment, hi acudiren excursionistes i arqueòlegs de tot el món. El varen rebatejar i li posaren el nom d'Ayers Rock. Però els aborígens ho declararen parc nacional. Des d'aquell moment s'ha de pagar una quota per pujar al monòlit, les mides del qual són aproximadament de 3.500 m de llargada, 2.400 m d'amplada i 348 m d'alçada sobre el desert. Si queia sobre Vilafranca, no hi quedava cap casa.

La seva ascensió no té cap dificultat tècnica, l'important és el que representa. Cada dia hi pugen cinc-cents o sis-cents turistes i hi ha una barana i tot. Jo hi vaig pujar l'any 1997, quan tenia 76 anys. El que val és que aquí fa tanta calor, perquè és al mig del desert, i s'hi ha de pujar al matí. A les 5 del matí, en el moment d'emprendre la pujada tot sol, estàvem a 30 graus de temperatura.

Es triguen dues hores per pujar i baixar sense parar, i si vas bastant bé. Jo vaig trigar-ne tres, perquè tenia 76 anys.

Quan vaig arribar a baix, a les 8 o les 9 del matí, estàvem a 45 graus. Això ha causat alguns morts, no la dificultat, sinó l'acalorament.

En el punt més alt de l'Ayers Rock hi ha una taula d'orientació amb unes línies que indiquen la direcció i la distància en quilòmetres a Nova York, París, Tokio, El Caire, Sidney...

Només d'arribar a dalt, desplego la senyera que sempre m'acompanya i la deixo onejar al vent, mentre el meu cervell anava recordant com als 16 anys, en temps de guerra, em vaig enamorar de la muntanya al veure el pic de Salòria i, en aquell moment, a milers de quilòmetres lluny de la meva terra, feia l'última ascensió. Havien passat seixanta anys.

La premonició

I ja per acabar, el dia trenta de gener de l'any 2004, a Olesa de Bonesvalls, la Federación Española de Deportes de Montaña y Escalada es disculpava públicament per la decisió presa pels seus antecessors (la Federación Española de Montañismo) l'any 1949 d'expulsar-nos a perpetuïtat de l'esport de muntanya, als quatre implicats en l'afer de les targetes catalanistes dels cims del Pirineu.

En el mateix dia i lloc, la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, ens donava l'Ensenya d'Or de l'Excursionisme Català, a l'expresident Jordi Pujol i a mi, dos personatges ben diferents, cadascun dels quals, des del seu nivell, ha convertit la seva afició per la terra en una bandera de patriotisme català. La premonició de l'advocat Oriol Maluquer de Motes es feia realitat cinquanta-dos anys mes tard: per allò que ens havien castigat, ara ens rendien homenatge.

